

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

MIGLĖ RIBOKAITĖ

POPULISTINIŲ RADIKALIŲ DEŠINIŲJŲ PARTIJŲ STIPRĖJIMAS:
ITALIJOS ATVEJIS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Prof. dr. Andrius Bielskis

VILNIUS
2019

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

MIGLĖ RIBOKAITĖ

POPULISTINIŲ RADIKALIŲ DEŠINIŲJŲ PARTIJŲ STIPRĖJIMAS:
ITALIJOS ATVEJIS

Tarptautinės politikos ir ekonomikos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 6211JX075

Vadovas

_____ Prof. dr. Andrius Bielskis
2019-04-24

Atliko

_____ Stud. Miglė Ribokaitė
2019-04-24

VILNIUS
2019

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	4
ĮVADAS.....	5
1. EKONOMINĖS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTAS.....	8
1.1. Neoliberalizmo kritika.....	8
1.2. Išmontuotas gerovės valstybės projektas.....	13
2. POLITINĖS IDEOLOGIJOS KRIZĖS KONTEKSTAS.....	19
2.1. Politinės kairės ir dešinės takoskyra.....	19
2.2. Radikalios dešinės samprata ir esmė.....	23
2.3. Politinės ir ideologinės sąlygos populizmo atsiradimui.....	27
3. TYRIMO MODELIS.....	32
4. RADIKALIOS DEŠINĖS ITALIJOJE ANALIZĖ.....	34
4.1. Radikalios dešinės stiprėjimo tendencijos Italijoje.....	34
4.2. Radikalių dešiniųjų partijų Italijoje stiprėjimo aiškinimas.....	37
4.3. Radikalaus dešiniojo populizmo raiška Italijoje.....	48
IŠVADOS.....	52
SANTRAUKA.....	55
SUMMARY.....	56
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	57

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav.* ES šalių Gini koeficiento vidurkio dinamika 2000-2013 m., proc.
- 2 pav.* ES šalių nelygybė išreikšta pagal Gini koeficientą 2018 m., proc.
- 3 pav.* Tradicinės kairės ir dešinės ideologijos
- 4 pav.* Tradicinės kairės ir dešinės politinės vertybės
- 5 pav.* Tyrimo modelis. Radikalios dešinės analizės kriterijai
- 6 pav.* Tyrimo modelis. Populizmo raiška radikaliuose dešiniuosiose partijose
- 7 pav.* Pasitikėjimas ES institucijomis proc.
- 8 pav.* Iki šių dienų išlikęs užrašas „DUX“ Džiano (Giano) kalno papėdėje (Rieti provincija)

ĮVADAS

Radikalių dešiniųjų partijų iškilimas Vakarų Europoje yra aptariamas gana dažnai. Tokių partijų sėkmės keliamos grėsmės aptiriamos moksliniuose šaltiniuose, aiškinamasi, koks yra to priežastingumas. Tokių partijų vartojama populistinė retorika taip pat yra diskutuojama. Pastaraisiais dešimtmečiais populizmui vis stipriau reiškiantis moderniose demokratijose, atsirado gilesnis susidomėjimas ir dėmesys šiam reiškiniui. Atsirado poreikis konceptualizuoti, empiriškai tirti populizmo sklaidą ir ieškoti jo atsiradimo priežastingumo, analizuoti, kaip skirtingų partijų retorikoje ir praktikoje reiškiasi populizmas. Neretai būtent radiklios dešinėsios partijos yra siejamos ir su populizmo sklaida, tai yra vienas iš įrankių, lemiančių tokių partijų sėkmingumą. Tai savotiška modernių demokratijų nesėkmė, sudaranti galimybes į politinę areną ateiti tokioms grupėms, kurios naudodamos savus metodus išnaudoja esamą padėtį, pastebi visuomenės nepasitenkinimą, atkreipia dėmesį į esamus „skaudulius“ ir tokiu būdu sėkmingai apeliuoja į visuomenės jausmus. Tokia kad ir trumpalaikė radikalaus dešiniojo flango sėkmė, išnaudojant populizmą savo tikslams pasiekti yra žalingas procesas, destabilizuojantis tiek pačios valstybės, tiek ir regiono padėtį.

Temos aktualumas / problemiškumas. Po Antrojo pasaulinio karo žlugo radikalių dešiniųjų partijų dominavimas Europoje, o tokių partijų palaikymas tapo siejamas su fašizmo ir nacizmo idėjomis. Dėl tokių asociacijų dešiniojo krašto partijomis nebuvo pasitikima ir palaikoma rinkimuose. Pirmieji dešiniojo flango populiarumo augimo ženklai pasirodė Prancūzijoje 1989 metais, nacionaliniuose rinkimuose Nacionalinio Fronto partijai gavus beveik 10 procentų balsų. Vėliau radiklios dešinėsios partijos pradėjo kilti ir kitose Vakarų Europos šalyse, o keli pastarieji nacionaliniai parlamento rinkimai Austrijoje, Prancūzijoje, Vengrijoje, UKIP ambicijos dėl inicijuoto Brexit, rodo vėl augantį pasitikėjimą radikaliomis dešinėsiomis partijomis. Sunkiai kontroliuojama ir vieningai neišsprendžiama imigracijos į Vakarų problema, ekonominės globalizacijos ir gerovės valstybės žlugimo kontekstas kelia visuomenės nepasitenkinimą, o politikų nesugebėjimas atsakyti į problemas, politinės kairės ir dešinės asimiliacija ir ideologinė krizė, yra palankios sąlygos reikštis populizmui ir stiprėti radikalioms dešinėsioms partijoms. Aiškios ir stabilios politinių partijų ideologinės pozicijos yra politinės sistemos stabilumo garantas, kadangi visuomenė gali tapatinti save su konkrečiomis politinėmis grupėmis, tačiau esant suirutei politinių ideologijų spektre, populizmas lengvai supriešina skirtingus visuomenės sluoksnius, mažindamas stabilią padėtį politinėje sistemoje. Didėjantys dešiniojo sparno laimėjimai kelia grėsmę sėkmingam modernių demokratijų vystymuisi ir stabilumui.

Italijos visuomenės sluoksniuose vis aštrėjant antieuropietiškomis nuotaikoms, kurias dar labiau sustiprino pabėgėlių krizė, Didžiosios Britanijos siekis išstoti iš Europos Sąjungos, valdžią į savo rankas sutelkia radikalaus dešiniojo krašto partija Šiaurės Lyga ir populistinė partija Penkios Žvaigždės. Radikalaus dešiniojo populizmo vyriausybėje vyraujant stipriai išreikštai antieuropietiškai pozicijai, formuojamų nepagrįstų lūkesčių visuomenei fone, kyla grėsmė tiek pačios valstybės tiek ir regiono stabilumui, kadangi Italija, būdama trečia stipriausia Europos Sąjungos ekonomikos valstybė, yra reikšmingas svertas visos sąjungos balanse. Tiek atskirų valstybių, tiek ir Europos Sąjungos interesas yra išlaikyti stabilią padėtį, laikytis bendrų strateginių planų, palaikyti tradicinę stabilią politinę sistemą ir užtikrinti sėkmingą visuomenės raidą, šalių vystymąsi ir saugumą. Vis tik tai ryškėjantis nesaugumo jausmas ir nelygybė atskiruose visuomenės sluoksniuose, neišsprendžiamų ir vieningai nesprenžiamų problemų klausimai nuvilia visuomenę, kuriai į sudėtingus klausimus visiškai supaprastintai atsako radikalus dešinysis flangas.

Darbo objektas. Radikalios dešinėsios partijos.

Darbo tikslas. Ištirti kas lemia radikalios dešinės stiprėjimą Italijoje.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti kaip per neoliberalizmą ir ekonominę globalizaciją yra generuojamas nesaugumo jausmas ir nelygybė.
2. Apžvelgti kodėl gerovės valstybės modelis veikia/neveikia.
3. Aptarti politinės kairės ir dešinės sampratas ir pažiūras.
4. Atskleisti radikalios dešinės vietą politinės kairės-dešinės spektre, aptarti tyrimų raidą ir išskirti dominuojančius kriterijus ir aiškinimus.
5. Aptarti populizmo fenomeną, pagrįsti, jog tai yra siaura ideologija ir atkleisti populizmo ir modernios demokratijos santykį.
6. Suformuoti analizės modelį, kuriuo remiantis bus atliekama atvejo analizė.
7. Ištirti, kokiame kontekste ir kas lemia, kad Italijos radikalios dešinės partijos sėkmingai reiškiasi politinėje arenoje.
8. Atskleisti, kaip radikalios dešinėsios partijos Italijoje naudoja populizmą savo populiarumui.

Tyrimo metodai. Plačiausiai naudojami analitinis ir aprašomasis darbo metodai. Kadangi darbu norima atsakyti į iškeltus klausimus apie konkretų atvejį, pats darbo pobūdis yra teorinio pobūdžio. Analitiniu – aprašomuoju metodu naudojama aiškinantis teorinį kontekstą, apibrėžiant pagrindines darbo sąvokas: radikali dešinė, populizmas, taip pat aiškinantis jų ankstesnių analizių raidą. Taip pat darbe naudojamas turinio analizės metodas, atliktas kokybinis tyrimas pasirinkus atvejo analizės metodą. Analizuojamos dabartinės radikalios dešinėsios partijos Italijoje ir

populizmo raiška jų retorikoje. Naudojantis paskutiniųjų rinkimų rezultatais ir analizuojant radikalių dešiniųjų partijų Italijoje vykdomą politiką ir populizmo sklaidą jų retorikoje, bus atsakoma, kaip šios partijos stiprėja konkrečiame kontekste. Apibendrinti darbo rezultatai leis susidaryti bendrą vaizdą apie paties tyrimo objektą ir atsakyti į probleminį darbo klausimą.

Literatūros apžvalga. Šiame darbe daugiausiai yra remiamasi užsienio autoriais. Ekonominės globalizacijos kontekstui paaiškinti yra analizuojami neoliberalizmo klasikai ir taip pat neoliberalizmo kritikai: A. Badiou, M. Friedman, Bob Brecher, Aleksandr McIntyre ir kt. Ypač reikšmingas yra David Harvey darbas „Už neoliberalizmo ribų“ („Beyond Neoliberalism“). Kiti reikšmingi autoriai, nagrinėję gerovės valstybės projektą: O’Connor, Mishra, Asbjorn Wahl, Andrea Micocci. Pasitelkiant jų darbus, aiškinamas gerovės valstybės modelio sėkmingumas/nesėkmingumas. Aiškinantis politinės kairės ir dešinės spektrą, daugiausiai dėmesio skiriama N. Bobbio politinio spektro aprašymui ir Piero Ignazi darbams. Radikali dešinė yra aiškinama remiantis Cas Mudde, R. Eatwell darbais, juose randamas terminologijos aiškinimas, bei priežastingumo ieškojimas. Taip remiamasi naujesniais P. Norris atliktais darbais, kuriuose išsamiai nagrinėjamos radikalių dešiniųjų stiprėjimo priežastys. Tyrinėjant populizmą ir jo santykį su demokratija, ypač reikšminga M. Canovan analizė, kurioje išskiriami pagrindiniai populizmo kriterijai, apibrėžiamos jo raiškos tendencijos. Populizmo teorinei analizei taip pat yra remiamasi ir G. Pasquino, Y. Meny ir Y. Surel darbais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, dėstomoji dalis, sudaryta iš dviejų skyrių, kurie yra suskirstyti į dar kelis smulkesnius poskyrius. Remiantis teorine prieiga sukonstruojamas tyrimo modelis, kurio aprašymas yra trečiajame darbo skyriuje. Ketvirtajame skyriuje pateikiama pasirinkto Italijos atvejo analizė. Darbas pabaigiamas apibendrinančiomis išvadomis ir naudotų šaltinių sąrašu.

1. EKONOMINĖS GLOBALIZACIJOS KONTEKSTAS

1.1. Neoliberalizmo kritika

Analizuodama priežastis radikalių dešiniųjų populistinių partijų iškilimui ir neigiamiems padariniams stabilumui, remsiuosì ekonominės globalizacijos ir jos generuojamu nesaugumo ir nelygybės teoriniu kontekstu. Neoliberalizmas yra labiausiai tinkamas analizės pamatas, leidžiantis išskirti teorinius aspektus, paaiškinančius, kas lemia analizuojamų partijų sėkmę valstybių nacionaliniuose rinkimuose.

Pasibaigus Šaltajam karui ir sugriuvus dvipolei pasaulio sistemai, į Rytus persimetė ir Neoliberalizmo banga. Vakarų pasaulis laimėjo ir garsaus amerikiečių politologo F. Fukuyamos žodžiais tariant įvyko istorijos pabaiga. Perėjimas prie liberalios demokratijos ir laisvosios rinkos ekonomikos buvo laikomas paskutiniu tikslu istorinės raidos horizonte, o į visus kitus variantus buvo žvelgiama kaip į istoriją. Kitos alternatyvos laikytos regresinėmis, vedančiomis į „civilizacijų susidūrimą“ (Huntingtonas: 1996). Tačiau, kaip ir bus siekiama pristatyti šiame skyriuje, daugelio nuomone, istorija, kapitalizmo laimėjimu, nepasibaigė. Per Neoliberalizmo erą generuojama globalizacija, galios disbalansas, nelygybė, nesaugumas kelia dvejonių, ar tikrai to paties F. Fukuyamos žodžiais tariant: „*Nėra jokios alternatyvos*“ (*TINA – There Is No Alternative*) ir Neoliberalizmas yra geriausia, ką galėjo pasiūlyti istorija, kuri ties kapitalizmo viršūne ir pasibaigs? Kitas žymus politologas S. Žižekas tarsi atsako į tokį savaimę kylantį klausimą, teigdamas, jog kaip tik dabar žmonija įžengia į „pabaigos laikus“ ir šitame tarpsnyje istorija tarsi išsišakoja ir mes priartėjame prie naujos pradžios, kurioje alternatyva kapitalizmui galėtų būti įsivaizduojama.¹ A. Badiou taip pat sutinka teigdamas, kad pasaulyje kylantys protestai, kylanti vis griežtesnė neoliberalizmo kritika yra ženklas, kad „istorija bunda“ ir baigėsi tas istorinis intervalas nuo 1970-ųjų iki 2000-ųjų metų, pažymėtas visuotinio kapitalo viešpatavimu.²

Neoliberalizmas: ekonominis, socialinis ir taip pat politinis, pasaulyje įsigalėjo kaip pasaulio galingųjų sugeneruotas projektas. David Harvey tokį reiškinį atvirai vadina elito klasės projektu, kuriame ryški skirtis tarp dviejų visuomenės pusių: tie, kurie gali naudotis kapitalizmo pranašumais ir tie, kuriems kapitalo gėrybės yra nepasiekiamos ir jie neturi galimybės būti aktyviais naujosios ekonomikos dalyviais. Vakarami triumfavo pasibaigus Šaltajam karui, o tarsi periferijose atsidūrusiai Rytų Europai, Pietų Amerikai, Pietų Afrikai reikėjo pasivyti Vakarus ir jų modernias institucijas

¹ Marian Burchardt ir Gal Kirn, *Beyond Neoliberalism Social Analysis after 1989* (Berlynas: Palgrave Macmillan, 2017), 4

² *Ibid.*

(rinkos ekonomiką, parlamentinę demokratiją, teisinę sistemą ir asmens laisves). Likęs pasaulis neturėjo kito pasirinkimo, kaip tik tai sekti, imituoti ir įgyvendinti Vakarų modernumą.³ Daugelyje valstybių Neoliberalizmas pasireiškė politikų, ekonomistų ir teisininkų bandymais liberalizuoti valstybę globalizacijos neapibrėžtumo ir užaštrinto individualizmo vystymosi sąlygomis.

Prielaida, kad individualios laisvės yra garantuojamos rinkos ir prekybos laisve, yra vienas iš svarbiausių neoliberalistinio mąstymo bruožų.⁴ Remiantis Neoliberalizmo teorija, neoliberali valstybė pasisako už stipriai ginamas individualios nuosavybės teises, laisvą rinką ir maksimaliai liberalizuotą prekybą. Viešosios politikos klausimai neoliberalioje valstybėje yra spendžiami remiantis rinkos dėsniais, o pačios valstybės vaidmuo yra minimizuojamas. Reguliavimų atsisakymas, konkurencijos sąlygų sudarymas, maksimali privatizacija, griežtai ribotas biudžeto deficitas ir valstybės skolos yra laikomi teigiamai valstybes veikiančiais faktoriais, kuo remiantis ir yra formuojama neoliberali politika praktikoje. Ir nors šio skyriaus fokusas yra neoliberalizmo kritika ir per jį generuojami neigiamai visuomenę veikiantys procesai, vis tik tai mokslininkai sutinka, jog toks politikos formavimas turėjo ir teigiamų rezultatų. Tiesioginės užsienio investicijos, tarptautinė prekyba, viršnacionalinių organizacijų formavimasis, - visa tai leidžia vystytis besivystančioms šalims, atneša moderniausias technologijas, mažina skurdą, suteikia daugiau laisvės žmonėms ir mažina valstybės vaidmenį. M. Friedmano teigimu vienintelė teisėta valstybės funkcija yra apsaugoti mūsų laisvę tiek nuo priešų, esančių išorėje, tiek nuo priešų, esančių tarp savų piliečių.⁵

Tačiau vis tik tai šalutinis neoliberalizmo poveikis yra nenuginčijamas ir daryti vienareikšmišką vertinimą nėra racionalu. Prieš keletą metų Tarptautinio Valiutos Fondo parengtame pranešime ekspertai J. D. Ostry, P. Loungani ir D. Furceri pripažįsta, kad neoliberalusis pasaulio modelis, būtent neoliberali ekonomika, kelia nerimą. Sunku užtikrintai nustatyti augančios ekonomikos naudą, ypač vertinant plačiame pasaulio valstybių kontekste. Nerimą kelia ir sąnaudos, kurių pareikalauja neoliberali ekonomikos politika, ypatingai jos reikšmingos žvelgiant į išaugančios nelygybės rodiklius. Įsismarkavusi nelygybė eventualiai stabdo ekonomikos augimą ir kelia grėsmę stabilumui. Skirtumas tarp didžiausias ir mažiausias pajamas uždirbančių žmonių piktina visuomenę. Tai neturintys pastovaus darbo žmonės, neretai tai būna jaunimas, kuris norėdamas bent kiek užtikrinčiau jaustis dėl būsimos darbo vietos, kur galėtų užsidirbti, yra priverstas pradžioje užsiimti ir neatlygintina veikla. Būtent ši visuomenės dalis kenčia nuolatinėje kovoje siekiant surasti darbą, leidžiantį taupyti, įsigyti nuosavą būstą ir pretenduoti į tai, ką siūlo kapitalizmas, bet priimtina yra

³ Marian Burchardt ir Gal Kirn, *supra note* 1: 5

⁴ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford University Press, 2007), 7

⁵ Bob Brecher „Neoliberalism and its Threat to Moral Agency“ (2015): 24, cituoja iš M. Friedman *Capitalism and Freedom*. (Čikaga: Chicago University Press: 1982:2)

tik turtingesniam visuomenės daliai. Todėl ši laviruojanti visuomenės grupė nesijaučia nepriklausoma, kadangi kapitalizme nuosavybė iš esmės suteikia nepriklausomybę. Tokia visuomenės dalis yra priversta kentėti dėl nuolatinio nesaugumo jausmo, nuspėjamumo trūkumo. Pavyzdžiui, laikantis neoliberalistinio mąstymo ir leidžiant laisvą privatizaciją, socialinio aprūpinimo sektoriai patekę į privačias rankas yra visiškai priklausomi nuo gyventojų pajamų, o paslaugos jau nebėra laisvai prieinamos kiekvienam. Kaip turėtų būti užtikrintas saugumo jausmas asmeniui, kurio vaikai neturės finansinių galimybių mokytis privačiose mokyklose ar universitetuose ir įgyti gerą išsilavinimą, net ir kalbant apie būtiną sveikatos apsaugą, žmogus yra priverstas taupyti tam, kas yra gyvybiškai svarbu. Sveikatos priežiūrai nebesant viešąja gėrybe, gydymas jau nebėra prieinamas kiekvienam be išimties visuomenės nariui. Toks konsensusas yra vienareikšmiškai ydingas ir neetiškas. Ir nors neoliberalizmo siekis, sakysime, yra augantis kapitalas, vis tik tai pagrindinė problema yra perskirstyme ir moralumo klausimuose. Būtent išmuntuota „gerovės valstybė“, nelygybės, socialinės atskirties išaugimas, atlyginimų stagnacija kelia nusivylimą įvairiuose visuomenės sluoksniuose, ieškoma atsakymų ir išeičių, o tokiam kontekste iškilti populistinėms partijoms, kurios ir bus analizuojamos šiame darbe (konkrečiai bus analizuojamas radikalus dešinysis flangas), nėra sunku, pasirinkus tikslinę auditoriją, ieškančią atsakymų, kas gi yra kaltas dėl tokio politinio projekto – neoliberalizmo – nesėkmės.

Kaip D. Harvey pastebi savo knygoje „*Beyond Liberalism*“, pokyčiai vykdant valdžią, naujos kontrolės formos kyla iš pačių kapitalistinių formacijų ir perkelia mus „už neoliberalizmo ribų“.⁶ Kadangi ekonominis nestabilumas tampa endeminis visame pasaulyje, atrodo, pagaliau bręsta laikas svaresniems vertinimams dėl pasaulio tvarkos tęstinumo ir nepertraukiamumo. 2008-ųjų metų finansinė krizė pasaulyje leido vėl kitaip įvertinti „kapitalistinę utopiją“ ir privedė prie politinio bei teorinio lygmens pastangų į utopinį kapitalizmą žvelgti kaip į kapitalistinę realybę. Nusivylimą kapitalistine utopija kelia daugybė prieštarų politinių, religinių bei ideologinių formų. Pačiame kapitalizme galėtume atskirti ribą tarp pažengusio kapitalizmo ir tradicinio, kuris pasižymi išnaudojimu ir destrukcija. Toks kraštutinis veda prie kito kraštutinio atoveiksmio, kai vis didėjantis skaičius žmonių tampa atskirtimi ir nebėra vertinami nei kaip darbuotojai, nei kaip vartotojai. Kaip Marksas rašė, visuomenė kapitalizme yra padalinta į dvi stovyklas: tuos, kurie turi gamybos įrankius ir tuos, kurie jų neturi, todėl yra išnaudojami, kitaip tariant – vergai. Ir tai veda prie to, kad tradicinė mažoji buržuazija, taip pat ir nacionalinio lygmens buržuazija, nustoja būti reikšminga visos didelės sistemos atžvilgiu. Ir kaip pastebi D. Harvey tokios tendencijos nėra anomalijos ar vien tik tai krizės rezultatas.⁷

⁶ Marian Burchardt ir Gal Kirn, *supra note* 1: 3

⁷ *Ibid.*, 21

Bob Brecher teigia, jog neoliberalizmas nėra tik politinis reiškinys. Autoriaus suvokimu normatyvinis neoliberalizmas yra nemoralus, todėl suvokiamas, kaip tik politinis projektas, neoliberalizmas prarastų savo normatyvinę ir anti-moralinę pusę.⁸ Ir svarbiausia, ko neoliberalai nenori pripažinti, yra tai, jog visuomenė, nuosekliai besivadovaujanti tik savanaudiškais interesais, netruks tapti tiksliai tokia, kaip apibūdino Hobsas: jos nariai taps atsiskyre vieni nuo kitų, vieniši, kokiūs, brutalūs ir šiurkštūs.⁹ Tokioje visuomenėje Friedmano laisvoji rinka, nesaugoma ir nereguluojama valstybės, nedaug trukus virstų į chaosą, kurio link kryptingai jau keliaujame. Trumpai tariant, neoliberalizmo samprata yra ta, kad laisva rinka priklauso ne nuo tų, kurie dalyvauja tik kasdieniame gyvenime, pagal tai, kaip reikalauja žmogiškoji prigimtis, bet nuo tų, kurie yra valdžioje. Laisvoji rinka remiasi daugumos neracionaliais sprendimais kasdieniame elgesyje, suformuotais esančių valdžioje. Sąmoningai didindamas nelygybę visuomenėje: ekonominę, socialinę ir galių pasiskirstymo atžvilgiu, - neoliberalizmas stato prislėgtos visuomenės pamatus. Kaip pabrėžia Simone de Beauvoir, visi slegiantys, neįveikiami režimai yra atvirščiai proporcingi degradacijai tų, kuriuos tokie režimai slegia.¹⁰ Ir iš čia ateina paaiškinimas, kodėl tokia visuomenė, kurioje vis daugiau ir daugiau žmonių yra priversti gyventi, galiausiai veda link žmonių susvetimėjimo, individualizmo blogąja prasme, nepaisant etikos dorybių. Bob Brecher per daug giliai nesileisdamas į diskusiją apie žmonių nužmogėjimą, bando nupaišyti portretą, koks apskritai yra tas „naujas žmogus“, kokį jį neoliberalizmo revoliucionieriai kuria ir kodėl toks subjektas negali būti moraliu. Ir negali būti dorybingas ne dėl to, kad su laiku praranda savo dorybes, bet dėl to, kad neoliberalizmas apskritai jų neturi: „Neoliberalizmas kuria „nužmonėjusius“ žmones, todėl, kad žmonės, kuriems yra svetimos moralinės dorybės yra nekas daugiau, kaip tik *homo sapiens* rūšis, o ne žmogus, kaip moralus veikėjas.“¹¹ Žinoma, mūsų socialinė bei kultūrinė tvarka turėtų užtikrinti, kad mes veiktume kaip moralūs veikėjai. MacIntyre'o žodžiais tariant, socialinės ir kultūrinės normos užtikrina mūsų paprastą suvokimą, jog esame moralūs individai, o taip pat ir socialūs veikėjai.¹² Šiuo atžvilgiu tiek MacIntyre'as, tiek kiti neoliberalizmo kritikai yra teisūs kritikuodami instrumentinį racionalumą bei socialinę ir politinę struktūras, kurios ir skatina instrumentinį racionalumą. Bet vis tik tai Cohen'as sutinka, kad bet koks mėginimas realizuoti socialistinį

⁸ Bob Brecher „Neoliberalism and its Threat to Moral Agency“ iš *Virtue and Economy*, A. Bielskis and K. Knight (eds.) (Londonas: Routledge 2015), 24

⁹ Bob Brecher „Neoliberalism and its Threat to Moral Agency“ (2015): 24, cituoja iš T. Hobbes, *Leviathan* (Harmondsworth: Penguin, 1968), 186

¹⁰ Bob Brecher „Neoliberalism and its Threat to Moral Agency“ (2015): 24, cituoja iš S. de Beauvoir, *The Ethics of Ambiguity*, trans. B. Frechtman. (Niujorkas: Citadel Press: 1962), 110

¹¹ Bob Brecher, *op. cit.*, 25

¹² *Ibid.*, 26

idealizmą atsimuša į įsitvirtinusį kapitalistinį mąstymą ir individualų žmonių savanaudiškumą.¹³ Tačiau reikia nustatyti, kokią impulsą, kokią formą ta kapitalizmo jėga suteikia tokiam jau egzistuojančiam žmogiškajam savanaudiškumui ir su juo tiesiogiai kovoti.

Neopopulizmo banga, kuri nuo devintojo dešimtmečio vidurio stipriau ar mažiau pasireiškė daugelyje Europos valstybių, mokslininkų analizuojama siejant su tam tikromis socialinėmis transformacijomis, kurios per ilgą laikotarpį sukėlė tarpusavio santykių ir pasitikėjimo tarp piliečių, politinių partijų ir atstovaujamosios institucijų krizę. Susilpnėjęs visuomenės tarpusavio ryšys, sienų atvėrimas ir susilpnėjęs nacionalinis vaidmuo, naujų gamybos formų atsiradimas, ekonominė globalizacija, kuri palanki konkurencijai be sienų ir masinis gyventojų migravimas iš skurdesnių šalių į turtingesnes taip pat yra populizmo aiškinimo analizės dedamosios. Dažnai pabrėžiama, kad visi šie procesai kartu sukūrė greitą modernizacijos etapą, kuris naikindamas konsoliduotas socialines hierarchijas, politines ir kultūrinės tradicijas, atvėrė atotrūkį tarp „nugalėtojų“ ir „pralaimėtojų“ globalizuotoje visuomenėje.¹⁴ Tarp „pralaimėtojų“ šis procesas kelia psichologinę įtampą, kuriai būdinga pasipiktinimo, apmaudo nuotaika. Populistinės partijos naudodamosios tuo, jog tokią visuomenę yra lengva suklaidinti, sujaukti jų jausmus ir nuotaikas dar labiau, nukreipia protestus prieš politinę klasę, kuri atsakinga už esamą situaciją.¹⁵

Ne tik ekonominė globalizacija, pasireiškianti per neoliberalizmo erą, yra svarbi aiškinant populizmo sklaidą. Mokslininkai: H. Betz, C. Mudde, aiškindami radikalią dešinės iškilimo ir populizmo apraišką, nemažai dėmesio išskiria ir konkrečiai kultūrinei globalizacijai.

Kultūrinė globalizacija atsiranda dėl išaugusių tarptautinės migracijos ir komunikacijos galimybių. Naujausios technologijos, ta pati ekonominė globalizacija, leidžianti žmonėms migruoti iš skurdesnių vietų į turtingesnes, išaugęs politinio integralumo lygmuo turi įtakos kultūrinės globalizacijos raiškai. Socialiniai-kultūriniai rodikliai, leidžiantys nuspręsti apie egzistuojančią kultūrinę globalizaciją apima duomenis apie valstybės gyventojų sudėtį pagal etninius, kalbinius ir religinius požymius, kultūros produktų eksporto ir importo mastą, žiniasklaidos ir komunikacijos šakų dalis, valdomas arba kontroliuojamas užsienio korporacijų; priklausomybę nuo užsienio komunikacijos sistemų.¹⁶ Prancūzų politologas Guy Hermet pabrėžia, kad pagrindiniai populizmo

¹³ Bob Brecher „Neoliberalism and its Threat to Moral Agency“ (2015): 24, cituoja iš Cohen, G.A. *Why Not Socialism?* (Princeton: Princeton University Press: 2009)

¹⁴ Donatella della Porta, Hanspeter Kriesi ir Dieter Rucht, *Social Movements in a Globalising World* (Palgrave Macmillan, 1999), 12-13

¹⁵ Hans – Georg Betz, *Radical Right – Wing Populism in Western Europe* (Palgrave Macmillan: 1994), 143

¹⁶ Anthony McGrew ir David Held *Governing Globalization: Power, Authority and Governance*, (Wiley, 2002), <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=feed5061-9ec0-4adb-bc2b-da2b45ffcab4%40sdc-v-sessmgr04>

pajėgumai kyla kaip opozicija imigracijai ir nacionalinės valstybės gynimas prieš globalizacijos procesus¹⁷

Atsirandanti konkurencija, priešprieša tarp skirtingų kultūrų grupių, tarp vietinių ir atvykėlių yra viena iš konkurencijos teorijos aiškinamųjų. Konkurencijos teorija apibūdinant rasinius ir etninius konfliktus pateikia tris argumentus, dėl kurių kyla rasinis ir etninis konfliktas. 1) Racionali grėsmė, t.y. dominuojančios grupės reakcija priklauso nuo atvykstančių grupių dydžio ir laikotarpio, kada vyksta, su kokiais paraleliais įvykiais, sutampa atvykėlių migracija. Taip pat įtakos turi ir aiškūs kultūriniai skirtumai tarp dominuojančios ir atvykstančios grupės. 2) Ekonominė konkurencija, konkuruojant darbo rinkoje ir dėl limituotų išteklių. Vietiniai gyventojai, sulaukę imigrantų antplūdžio jaučiasi nesaugiai ir tai gali paskatinti ne tik tai rasinius ar etninius konfliktus, bet taip pat ir nesąžiningą konkurenciją. 3) Politinis / jėgos dėmuo. Vietos gyventojai jaučia atvykėlių keliamą grėsmę galios pusiausvyrai ir politinei kontrolei, kurią išbalansuoti gali susibūrusios „naujokų“ grupės, į antrą planą nustumdamos vietines grupes. Taigi, ypatingai didelės ir koncentruotos atvykstančiųjų grupės, suvokiamos kaip kardinaliai skirtingos etniniu ir rasiniu požiūriu, gali sulaukti priešiško atsako, pasireiškiančio protesto ar netgi smurto išraiškomis.¹⁸

Neoliberalizmo šalutiniai poveikiai formuoja klausimus ir problemas, kurioms reikalingi kompleksiški gilios analizės reikalaujantys sprendimai. Nelygybė ir nesaugumas, nemoralumas ir *nužmonėjimas* nėra problemos, atsiradusios per pastaruosius metus, tai paties neoliberalizmo kaip visuotinės santvarkos išdava. Tačiau, norėčiau pabrėžti būtent šias sąlygas, lemiančias nagrinėjamo radikalaus dešiniojo populizmo raiškai.

1.2. Išmontuotas gerovės valstybės projektas

Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje daugelyje Vakarų kapitalistinių valstybių silpnėjant ekonomikai kilo nauja diskusija tarp mokslininkų ir apskritai visuomenėje dėl gerovės valstybės projekto. Gerovės valstybės kritikai pradėjo vartoti krizės ir prieštaravimų terminus, marksistai pabrėžtinai nurodė ekonomines problemas kaip įrodymą dėl ištinkančios fundamentalios krizės. Ypač reikšminga O'Connor analizė (1973) pabrėžė, kad kapitalistinei valstybei būtina įgyvendinti dvi esmines, tačiau tarpusavyje prieštaringas sąlygas, tai yra kaupimą ir teisėtumą: „Kapitalistinė

¹⁷ Lorenzo Viviani „A Political Sociology of Populism and Leadership“, *Societa Monumento Politica Rivista Italiana di Sociologia* vol. 8, (2017): 291, <http://www.fupress.net/index.php/smp/article/view/20860/19220>

¹⁸ Susan Olzak „Competition theory of ethnic / racial conflict and protest“, iš *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, David A. Snow, Bert Klandermans, Donatella della Porta, ir Doug McAdam (eds.) (Oxford UK: Blackwell Publishers, 2013), 1-2
https://sociology.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj9501/f/publications/olzak_competition_theory.pdf

valstybė, kuri atvirai naudoja savo prievartos jėgą padėti vienai klasei kaupti kapitalą kitų klasių sąskaita, praranda savo teisėtumą“.¹⁹ Teisėtumas, reikalingas kaupimui, kita vertus, kenkia pelningam kaupimui. Tokie prieštaravimai O'Connor manymu 20-ojo a pabaigoje pasiekė kritinį tašką ir galimą kapitalizmo griuvimą. Krizės akivaizdoje socialinės apsaugos poveikis darbo klasei yra neaiškus ir kaip teigia Ginsburgas savo marksizmo britų socialinės apsaugos kritikoje: „Iš tikrųjų socialinės apsaugos sistema yra susijusi su kapitalistinių socialinių santykių atkūrimu“.²⁰ Kitaip tariant, socialinė apsauga net ir pagerindama žalingiausius kapitalizmo padarinius, tai daro slopindama ir kontroliuodama tuos, kuriems socialinė apsauga yra būtina.²¹ Neomarksistinės krizės ir prieštaravimo sąvokos turi tam tikrų paralelių su neoliberalizmo kritikų pažiūromis. Neoliberalistų požiūriu pelningumą ir augimą slopina gerovės valstybės formuojamos kliūtys dirbti, kaupti ir investuoti, o taip pat iškelia neįmanomus reikalavimus valstybei, tarpininkaujant konkurencingoms politinėms partijoms.²² Tai savo ruožtu gali sukelti nesuvaldomumo (ungovernability) arba perkrovos (overload) krizes. Kitos neigiamos gerovės valstybės pasekmės, kurias pabrėžia neoliberalai yra socialinės atskirties grupių augimas, neįtelpantių į socialiai remtinių klasių rėmus ir su tuo susijusių didelių sąnaudų reikalaujančių, brangių ir nepagrįstų paskatų atsiradimas, kuris būtų ydingas visuomenei. Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui Offe 20 a pabaigoje jau priėmė prieštaravimų būvimą pabrėždami, jog kapitalizmas negali egzistuoti kartu su gerovės valstybe taip pat, kaip ir negali egzistuoti be jos. Prieštaravai tarp kaupimo ir teisėtumo yra dilemos, kaip atsargiai suderinti šiuos komponentus.²³ Kitų nuomone, šie prieštaravimai negrįžtamai pakenkė gerovės valstybės praktikai bei pagrindimui.

Siekiant suprasti gerovės valstybės pokyčius, sėkmę ar nesėkmę, reikalinga išanalizuoti, kokią įtaką turi tokio didelio masto jėga kaip globalizacija. Tiesa, moksliniuose šaltiniuose globalizacijos įtaka gerovės valstybei yra vertinama prieštaringai. Viena vertus, pabrėžiamas teigiamas ryšys, aiškinant, jog globalizacija, o konkrečiau ekonominė globalizacija, sukuria nesaugumo sąlygas, taigi kairiojo sparno partijoms suteikiamos galimybės ir paskatos visų pirma kurti gerovės apsaugos priemones. Tai toks kompensacijos modelis, saugoti ekonomiškai pažeidžiamus ir kompensuoti pralaimėtojams.²⁴ Kita vertus, globalizacija yra siejama su gerovės

¹⁹ Anthony McCashin, „Continuity and Change in the Welfare State“ (2019): 10, cituoja iš Agrarian Demand and Pressure. Journal of Social Policy, 19(1), 69–91. C. Pierson, *Beyond the Welfare State* (3rd ed.). (London: Polity Press: 2006), 148

²⁰ Anthony McCashin, „Continuity and Change in the Welfare State“ (2019): 10, cituoja iš N. Ginsburg *Class, Capital and Social Policy Performance on OECD Countries*. (Niujorkas: Routledge, 1979), 47

²¹ Anthony McCashin, *Continuity and Change in the Welfare State* (Dublinas: Palgrave Macmillan, 2019), 10
²² *Ibid.*

²³ Anthony McCashin, „Continuity and Change in the Welfare State“ (2019): 10, cituoja iš C. Offe *Contradictions of the Welfare State*. (Londonas: Hutchinson, 1984), 153

²⁴ Anthony McCashin, „Continuity and Change in the Welfare State“ (2019): 14, cituoja iš P. Katzenstein, *Small States in World Markets* (Ithaca, NY: Cornell University Press: 1985)

valstybės nykimu, kadangi globalizacija mažina nacionalinių valstybių autonomiją ir skatina jų socialinių nuostatų mažinimą siekiant efektyvumo.²⁵

Kaip jau minėta anksčiau, skolų krizė Europoje dramatiškai pakeitė gerovės valstybės situaciją. Krizės raida yra iliustratyvi ne vienu atveju. Pirmą, tai aiškiau nei kada anksčiau atskleidė, kokie didžiuliai pokyčiai įvyko santykiuose tarp darbo ir kapitalo, kairiosios ir dešinėsios politikos. Antra, tai rodo, kaip ir koku mastu gerovės valstybė keičia savo formą ir turinį kartu su naujais galios santykiais. Norvegų mokslininko ir knygos „*The rise and fall of the welfare state*“ autoriaus Asbjorn Wahl žodžiais tariant: „skolų krizės pagrindinė priežastis, tai per dideli ekonominio išsigelbėjimo paketai, įvesti vyriausybės tam, kad būtų apsaugota pasaulio finansinė rinka, kai krizė visa jėga smogė Europai“.²⁶ Šie paketai buvo esminiai siekiant užkirsti kelią ekonominiam žlugimui po to, kai neribojamas ekonomikos spekuliacijos gyvavo bent keletą dešimtmečių iki krizės. Imta tikėtis, jog būtent įvykusi krizė ir jos pražūtingos pasekmės reikš neoliberalizmo pabaigą, ekonomikos spekuliaciją ir laisvos rinkos dominavimą. Kaip jau minėta prieš tai, tokia politika veda prie netolygaus turto perskirstymo, iš darbuotojų į kapitalistų rankas, iš viešojo į privatų sektorių, iš neturtingųjų į turtingo elito rankas. Reikėjo pripažinti, jog tokia sistema buvo diskredituota ir nuo pat pradžių buvo pragaištinga ir atsiranda galimybė byrant tokiai sistemai pasiūlyti alternatyvą. Deja, vyriausybės neįvertino galimybės užtikrinti didesnę demokratinę ir finansinių įstaigų kontrolę. Po krizės buvo pateiktas keletas pasiūlymų dėl finansų rinkos reguliavimo ir finansinių mokesčių nustatymo. Tokie pasiūlymai vis tik tai vis labiau tilo ir laukia ateities.²⁷ Tai gerai iliustravo G20 susitikimas Kanadoje, Toronte 2010-ųjų metų birželio mėnesį, kai galutinėje deklaracijoje vėl buvo prieita prie neoliberalistinių rekomendacijų dėl tolesnio barjerų mažinimo laisvam kapitalo, prekių ir paslaugų judėjimui. Tik menka dalis buvo palikta siūlymams nustatyti mokesčius ir reguliuoti finansinį kapitalą.²⁸

Dereguliacija akivaizdžiai suteikė per daug galios kapitalizmo jėgoms ir deja profesinėms sąjungoms, o taip pat ir Kairiosioms politinėms jėgoms nepavyko sutelkti vieningos ir suderintos opozicijos ir plėtoti patikimos alternatyvos variantų.²⁹ Asbjorn Wahl negaili griežtos kritikos ir nusivildamas teigia, jog net ir po krizės, kuri buvo neoliberalios politikos nesėkmė, neoliberalai vis dar „sėdi vairuotojo kėdėje“, dėl nuostolių kenčia dauguma, o pelnas yra privatizuojamas.³⁰ Toliau žerdamas kritikos Asbjorn teigia, jog dabar Europos elitas yra neramus. Neramu yra dėl Europos

²⁵ Anthony McCashin, „Continuity and Change in the Welfare State“ (2019): 14, cituoja R. Mishra, *Globalisation and the Welfare State*, (Cheltenham: Edward Elgar: 1999)

²⁶ Asbjorn Wahl, *The Rise and Fall of the Welfare State* (Londonas: Pluto Press, 2011), 115

²⁷ *Ibid.*, 116

²⁸ The G-20 Toronto Summit Declaration, June 26-27 2010, prieiga per internetą:

https://www.mofa.go.jp/policy/economy/g20_summit/2010-1/pdfs/declaration_1006.pdf žiūrėta 2019-03-09

²⁹ Asbjorn Wahl *op. cit.*, 116

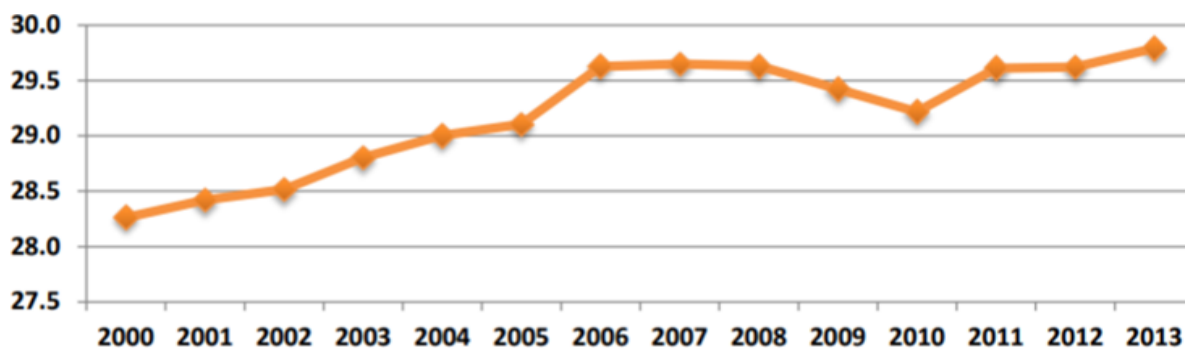
³⁰ *Ibid.* 117

Sjungos kaip neoliberalaus projekto žlugimo. Nors reikalinga skatinti ekonomiką, investicijas į infrastruktūrą ir gamybinę veiklą, kurti darbo vietas ir taip pat stiprinti socialinės apsaugos tinklą, matome priešingai. Svarbiausias vaidmuo senajame žemyne tenka Europos Sąjungai. Kartu su demokratijos trūkumu ES neoliberalizmo eros metu įgijo būtent tokią formą ir turinį, kur dominuoja kapitalo interesai. Lisabonos sutartimi neoliberalizmas yra konstitucionalizuota ES ekonominė sistema.³¹ Krizės nuostolių sąskaitos apmokamos ir tų, kurie prie krizės burbulo prisidėjo mažiausiai, nusivylimas ir politinės kairės nesėkmė vieningai pasiūlyti alternatyvą, kaip vėliau bus analizuojama šiame darbe, yra palanki sąlyga populistinių radikalių dešiniųjų partijų idėjoms plisti.

Esminis gerovės valstybės plėtros aspektas yra kova su skurdu, socialine bei ekonomine nelygybe. Gerovės valstybės klestėjimo laikotarpyje sumažėjo tiek skurdas, tiek nelygybė, tačiau Vakaruose skirtis tarp turtingųjų ir neturtingųjų per pastaruosius dešimtmečius padidėjo, taip pat kaip ir nepasiturinčiųjų skaičius. Tai rodo, jog socialinis gerovės valstybės progresas juda atgaline kryptimi ir toks socialinis modelis nuvilia ir kelia abejonių. Pelnas nejuda iš viršaus į apačią, bet greičiau jau iš apačios į viršų. 2018 metais ES atlikto gyvenimo sąlygų tyrimo rezultatai rodo, kad nors globaliame kontekste bendrija ekonomiais rodikliais yra toli pažengusi, bet akivaizdu, jog pajamų pasiskirstymas tiek tarp valstybių narių, tiek valstybių viduje nėra tolygus. Eurostato atliktas tyrimas įvedus Gini koeficientą atspindi nelygybės lygį pačioje Europos Sąjungoje ir tarp valstybėse narėse. Gini koeficientas („Gini“ koeficientas gali būti nuo 0, atitinkančio tobulą lygybę, kitaip tariant, pajamos yra vienodai paskirstytos kiekvienam asmeniui, iki 100, atitinkančio tobulą nelygybę, kitaip tariant, kad visas pajamas gauna vienas asmuo) yra pagrindinis rodiklis naudojamas pajamų nelygybei įvertinti. Europos Sąjungos šalių Gini koeficiento vidurkio vertė laikotarpiu nuo 2000ųjų iki 2013ųjų metų yra apie 29 procentus. Pokyčiai fiksuojami tik dešimtainėmis procento dalimis. Mažiausia rodiklio reikšmė pastebima analizuojamo laikotarpio pradžioje, t.y. 2000 metais, o didžiausia reikšmė yra analizuojamo laikotarpio pabaigoje, t.y. 2013 metais.³²

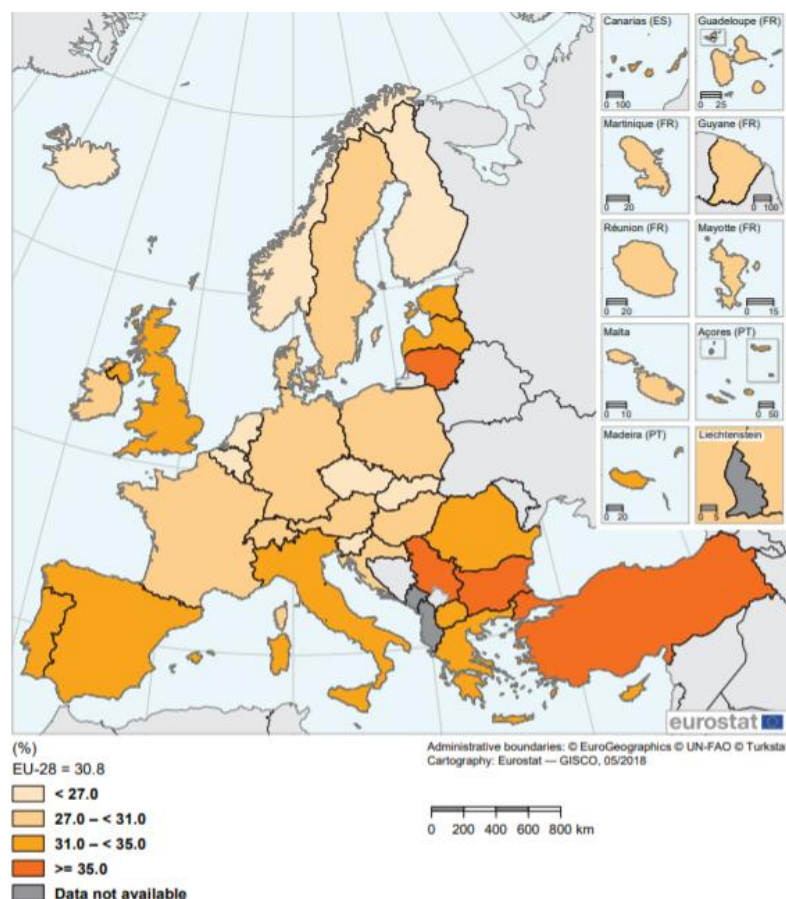
³¹ Asbjorn Wahl *supra note* 25: 118

³² Living conditions in Europe, 2018 edition prieiga per internetą:
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9079352/KS-DZ-18-001-EN-N.pdf/884f6fec-2450-430a-b68d-f12c3012f4d0> žiūrėta 2019-02-22

1 pav. ES šalių Gini koeficiento vidurkio dinamika 2000-2013 m., proc.

2016 metais Gini koeficientas tarp visų ES valstybių narių jau siekė 30.8 procento. Nors Europos Sąjungos pajamų nelygybės rodiklio Gini koeficiento vidurkis yra ženkliai mažesnis negu daugiau nei pusės pasaulio šalių ir nors aukščiausia pajamų nelygybė daugeliu atvejų atsispindi Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos valstybėse, nemaži pajamų nelygybės lygio skirtumai egzistuoja ir tarp Europos Sąjungos šalių.³³

2 pav. ES šalių nelygybė išreikšta pagal Gini koeficientą 2018 m., proc.

³³ Living conditions in Europe, 2018 edition prieiga per internetą:
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9079352/KS-DZ-18-001-EN-N.pdf/884f6fec-2450-430a-b68d-f12c3012f4d0> žiūrėta 2019-02-22

Nors matomi rezultatai iš esmės nėra šokiruojantys ir jų interpretavimas kaip tobulo nelygybės reiškinių pavyzdžio nebūtų pagrįstas, vis tik tai yra vienas iš daugelio rodiklių, signalizuojančių apie sistemos netobulumą ir persikirstymo klausimo opumą.

Taigi kaip pasekmė radikali revoliucinė kapitalizmo transformacijos galia, paremta utopinėmis vizijomis apie tobulą laisvą rinką, sustatančią viską į reikiamas vietas, pasirodo esantis neoliberalaus projekto triukas. Taip pat rodosi atsitiko ir su alternatyviomis vizijomis, pavyzdžiui marksizmu. Abi pusės neįstengė pateikti svarių argumentų. Rezultate matome tai, jog atsiranda nesugebėjimas atsakyti ir visuomenė tampa pažeidžiamesnė populistinėms idėjoms. Kai tiek dešinysis, tiek nevieningas kairysis flangas neranda sprendimų ir negali tvirtai atstovėti savo pozicijos, į nusivylusios visuomenės klausimus yra pasiruošę atsakyti „per naktį“ išaugę populistai, kaltindami valdžioje esantį elitą, imigrantus, viršnacionalines institucijas. Įdomus yra italų mokslininko Andrea Micocci aiškinimas, jog kapitalizmas visais aspektais yra panašus į fašizmą, remiasi tuo, jog valdančiųjų klasė paprasčiausiai siekia išlaikyti savo galią ir įtaką, tačiau jie daro tą patį, ką darytų bet kurie kiti ir tas vyko visą laiką. Kapitalizmas taip jau nukreipia individualius veiksmus, jog teoriškai ir potencialiai ir tie, kurie nėra elitas, yra tiek pat „blogi“ ir elgtųsi lygiai taip pat, tik jie neturi galios ir įtakos.³⁴ Be savo homogeninės galios nesibaigiantys ekonominiai ir politiniai mainai orientuoti į prekių gamybą neegzistuoja. Ne kapitalistinės valstybės ir individai yra priversti paklusti tokiai sistemai, jie nori veikti prieš kapitalizmą, bet viskas, kas yra bandoma daryti, gali būti praktikuojama pagal dominuojantį mentalitetą ir negali būti aiškiai ištransliuojama.³⁵ Štai ką Marxas ir Engelsas nurodė daugelyje vietų *Komunistų partijos manifeste*³⁶ pavartodami buržuazijai metaforišką metonimiją: „sunkioji artilerija“, naikinanti visas Kinijos sienas ir pabrėždami trigubą susvetimėjimą: nuo savęs, žmonių ir gamtos. Jei toks loginis homogeniškumas visame pasaulyje yra pagrindinė kapitalizmo sąlyga, svarbu yra pastebėti, kad „nepaisant kapitalizmo dorybės trūkumų, individo gebėjimas kurti naujas revoliucingas alternatyvas remiasi į nacionalinį lygį“, - pastebi Andrea Micocci.

Vis tik tai net ir nuo paties Markso laikų ir jo kapitalizmo kritikos, socializmo kaip santvarkos tikslas niekada nebuvo aiškiai apibrėžtas. Socialdemokratai, remdamiesi ta Markso kritika nesugebėjo pasiekti ilgalaikių socialistinės demokratijos tikslų, kadangi vis tik nepavyko sukurti gyvybingos ir klestinčios socialistinės ekonomikos ir taip išspręsti egzistuojančias problemas, kurias per ilgą laikotarpį iššaukė kapitalizmas. Gerovės valstybės projektas yra neoliberalistų ir socialdemokratų pasiekto konsensuso išraiška, tai vienareikšmiškai yra socialinė

³⁴ Andrea Micocci ir Flavia Di Mario *The Fascist Nature of Neoliberalism* (Londonas, Niujorkas: Routledge, 2018), 10

³⁵ *Ibid.*, 18

³⁶ *Ibid.*, 39

pažanga, pasiekta darbininkų susivienijimo dėka.³⁷ Sumažėjęs socialinės nelygybės lygis, visuotinė sveikatos priežiūra, socialinės apsaugos sistemos, darbo rinkos reguliavimas, trumpesnis darbo dienos laikas, atostogos ir kt. Vis tik neišsilaikęs gerovės Valstybės projektas rodo, jog socialinė demokratija pateko į ideologinę ir politinę krizę. Atskiros analizės reikėtų išnagrinėti, ar tai įvyko, nes kai kurie dalykai buvo paprasčiausiai per daug utopiški ir neįmanomi, ar vis tik pasaulinė kapitalistinė sistema yra galutinis taškas žmonijos visuomenėje ir joks kitas kelias nėra įmanomas (TINA). Socialdemokratų krizė, neišpildytas gerovės valstybės projektas taip pat yra reikšmingas kontekstas, kuriame iškyla nagrinėjamos radikalios dešinės populistinės partijos.

2. POLITINĖS IDEOLOGIJOS KRIZĖS KONTEKSTAS

2.1. Politinės kairės ir dešinės takoskyra

Siekiant darbo objekto supratimo aiškumo, reikalinga suvokti, kaip atrodo tradicinės politikos partijų spektras. Demokratinėje politikoje veikiantys ir tarpusavyje konkuruojantys veikėjai grupuojasi į vadinamuosius kairiuosius ir dešiniuosius. Apskirtai, beveik visose disciplinose egzistuoja visa aprėpianti priešprieša, pora. Sakykime, teisėje tai viešas ir privatus, ekonomikoje tai rinka ir planavimas. Politikoje egzistuoja ir kitų porų, bet dešinės ir kairės pora yra sutinkama dažniausiai. Toks skirstymas nėra senas, jis ateina iš Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikų, kai parlamento dešinėje pusėje sėdėdavo vienokios pakraipos deputatai, kairėje – kitokios. Konkrečiau, tai siejama su 1789 m. Rugpjūčio 29 diena, kai *Assemblée Constituante* turėjo nuspręsti, ar galima karaliui suteikti veto teisę į parlamento sprendimus. Siekiant suskaičiuoti delegatų balsus, pirmininkas paprašė asamblėjos narių sustoti į dvi puses: sutinkantys su veto teise karaliui – dešinėje, nesutinkantys su karaliaus veto teise – kairėje.³⁸ Toks politinio spektro atsiradimas, kuomet už tradicišką tvarką pasisakantieji yra dešinėje, o už pokyčius ir naujas permainas pasisakantieji – kairėje, netrukus paplito visoje Europoje, o dar vėliau ir pasaulio politikoje.

Ilgainiui politinė kairė ir dešinė įgavo konkretesnį turinį. Šie du terminai jau daugiau nei du šimtmečius paprastai vartojami ideologijų ir sąjūdžių, dalijančių politinės minties ir veiksmų pasaulį, priešybei apibrėžti. Vienas kitą neigdami šie terminai kartu aprėpia tą itin konfliktinį pasaulį.³⁹ Jie vienas kitą neigia ta prasme, kad jokia doktrina ar sąjūdis negali vienu metu būti

³⁷ Andrius Bielskis (2018). “The Principles of Democratic Socialism: History and Future Challenges” in *Next Left*. Brussels: Foundation for European Progressive Studies, pp. 1

³⁸ Piero Ignazi, *Extreme Right Parties in Western Europe* (Oxford University Press: 2003), 4.

³⁹ Norberto Bobbio, *Kairė ir Dešinė. Politinė skirtis*. (Vilnius, Apstrpfa: 2004), 55.

kairieji ir dešinieji; ir vienas kitą papildo ta prasme, kad kokia nors doktrina ar sąjūdis gali būti tik kairiųjų arba tik dešiniųjų.⁴⁰

Daug dėmesio skirta politinei dešinei ir kairei apibrėžti ir aiškiai ribai tarp šių dviejų pusių nustatyti. Deja, visi šie darbai kelia daugiau nusivylimo ir dar daugiau sumaišties, negu iš esmės paaikškina šias dvi sąvokas. Kyla vis daugiau diskusijų, kad galbūt nebėra prasmės toliau skirti politinę kairę nuo politinės dešinės. Kaip teigia prancūzų rašytojas, publicistas, Nobelio literatūrinės premijos laimėtojas Žanas Polis Sartras: „Kairė ir dešinė yra dvi tuščios dėžės. Jos nebeturi nei euristinės, nei klasifikacinės, juo labiau vertinamosios reikšmės.“⁴¹ Ir iš tiesų, pastebima, kad apie jas vis dažniau kalbama su tam tikru pasidarygėjimu, skirsnis tarp šių dviejų pusių tampa banaliais spąstais, kuriuose prasideda įvairūs politiniai ginčai. Viena to priežasčių, kaip teigia Norberto Bobbio, yra vadinamoji ideologinė krizė. Tačiau, kaip pats sau vėliau prieštarauja, kairė ir dešinė nėra vien ideologinės minties išraiškos. Tai terminai taip pat nurodantys ir priešingas politines programas, priemones, kokiais skirtingai būdais gali būti sprendžiamos kasdienės problemos. Taip pat darosi vis labiau akivaizdu, jog politinis gyvenimas tampa sudėtingesnis, ypatingai didelėse demokratinėse visuomenėse vis rečiau griežtai skiriamos dvi priešingos politinės pusės. Būdamos demokratiškomis, visuomenės palaiko tarpusavyje konkuruojančių nuomonių bei interesų grupių egzistavimą. Ir natūraliai šios grupės ne tik susipriešina, bet ir persidengia, susipina viena su kita.

Vis tik tai su prielaida, jog galbūt nebereikėtų skirstyti kairė ir dešinė, pastebimas ir kitas aspektas, susijęs su tam tikros pusės dominavimu politiniame pasaulyje. Kai fašizmas, nacizmas po Antrojo pasaulinio karo žlugo, į valdančiųjų gretas iškilo kairiosios jėgos. Tokioje situacijoje dešinė, visiškai praradusi reputaciją ir pasitikėjimą, ėmėsi skelbti, jog nebėra pagrindo egzistuoti senajai diadai kairė – dešinė. Paradoksalu, bet stebint dabartinį politinį spektrą, dešinei vis labiau stiprėjant, o kairei vis dar išgyvenant krizinį laikotarpį, pradedamas kvestionuoti diados kairė – dešinė egzistavimas, ta prasme, jog galbūt kairė nebeegzistuoja apskritai. Kairės idėjos buvo iškreiptos į bolševikinę sistemą, kuri pasirodė esanti visiškai destruktivi, todėl kartu su komunistinių sistemų žlugimu imta „laidoti“ ir politinę kairę. Suprantama, kad vienai pusei ėmus dominuoti taip, kad kitai lieka per mažai erdvės reikštis politikoje, patogu yra diskredituoti pačią dešinės ir kairės koncepciją, bandant pridengti savo silpnumą ir pralaimėjimą. Kokia tada to laimėjimo prasmė, jeigu apskritai nebėra skirties tarp dešinės ir kairės? Tačiau nepaisant tokių keliamų klausimų kaip: „Argi kairė dar egzistuoja?“, „Kas yra kairė?“ kaip teigia N. Bobbio, kairės ir dešinės galios santykis nėra iš anksto apibrėžtas, bet priklauso nuo laiko ir aplinkybių. Tiek dešinei dominuojant kairės atžvilgiu, tiek ir atvirkščiai, abi pusės ir toliau egzistuoja vienu metu ir „kiekvienos iš jų egzistavimas pagrįstas kitos egzistavimu, net ir tada, kai viena pakyla į politinę sceną, o kita nuo jos

⁴⁰ Norberto Bobbio *supra note*, 38: 57.

⁴¹ *Ibid.*

nusileidžia.“⁴² Vis tik tai, kita vertus, sutinkama ir su tuo, jog didžiosiose pliuralistinėse demokratinėse visuomenėse, kuriose veikia daug jėgų, sutariančių vienais klausimais ir nesutariančių kitais, kuriose galima daryti įvairiausias sąjungas, vis sunkiau kelti problemas antitetiškai: arba – arba: arba kairė, arba dešinė, jei nesi kairysis, tai esi dešinysis, ir atvirkščiai.⁴³

Net ir po to kai politinė kairė ir politinė dešinė buvo papildyta centro sąvoka, ši nauja sąvoka nesumenkino kairės ir dešinės reikšmės, priešingai, paryškino jų priešpriešas, kadangi centras yra apsuptas dviejų polių ir negali egzistuoti už dichotomijos ribų.⁴⁴ Kairės ir dešinės atskyrimas įgavo dar daugiau reikšmės atsižvelgiant ir į augusią klasių skilimo reikšmę. Daugiau nei šimtmetį trukęs susipriešinimas tarp darbuotojų ir darbdavių buvo vienas pagrindinių politinių konfliktų Vakarų visuomenėse, o tokia priešprieša perkeliama į kairės ir dešinės polių. Dešinysis polis, ginantis savininkų ir buržuazijos interesus ir kairysis polis, reprezentuojantis darbininkus ir proletariatą. Toks sociologinis kairės ir dešinės aiškinimas, nepaisant didžiulio termino turinio suprastinimo, įgavo visuotinį pripažinimą. Remiantis tokiu sociologiniu įsitvirtinimu, kairė siekia socialinių pokyčių, nukreiptų į didesnę egalitarizmą, o dešinė – išlaikyti tradicinę socialinę – ekonominę kapitalistinę tvarką. Kaip teigia N. Bobbio, lygybės idėja yra vienas iš kriterijų pagal kurį galima atskirti kairę nuo dešinės. Kairei pusei galima būtų priskirti teiginį, jog žmonės yra daugiau lygūs negu nelygūs, o dešinėje tiktų teiginys, jog žmonės yra daugiau nelygūs, negu lygūs.⁴⁵ Klasių skilimo svarba, kuri pasak Bartolini iš esmės ir formavo partines sistemas visoje Europoje nuo pirmųjų demokratizacijos bangų, galėtų būti pakeista, remiantis kito mokslininko, Ronaldo Ingleharto pasiūlyta priešprieša tarp materialiuųjų (socialiniai ir ekonominiai pasiekimai, teisėtvara) ir post-materialiuųjų (atviras dalyvavimas sprendimų priėmimo procese ir naudojimas laisve) vertybių.⁴⁶ Atsižvelgiant į skilimo materializmas – post-materializmas svarbą, susiformavo nauja politinė erdvė. Senoji politika, apimanti interesų ir tradicinių vertybių puoselėjimą ir Naujoji politika, apimanti nematerialiuosius aspektus, tokius kaip gyvenimo kokybė, moterų vaidmuo visuomenėje, mažumų teisės, aplinkos išsaugojimas, socialinė lygybė. Tokia nauja interpretacija nepakeičia kairės ir dešinės sampratos, bet papildė šią takoskyrą naujais elementais.

Remiantis skirtingais šaltiniais, tradicinė kairės ir dešinės ašis, geriausiai atspindinti skirtingų ideologijų požiūrius būtų brėžiama tarp tokių priešpriešos taškų:

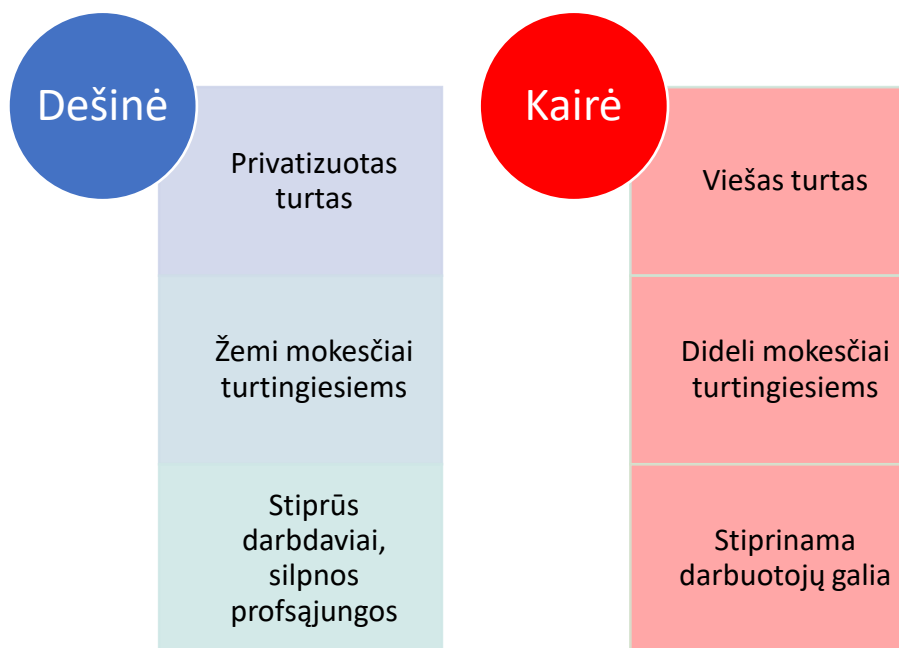
⁴² *Ibid.*, 71

⁴³ Norberto Bobbio *supra note*, 38: 60

⁴⁴ Piero Ignazi *supra note*, 37: 5

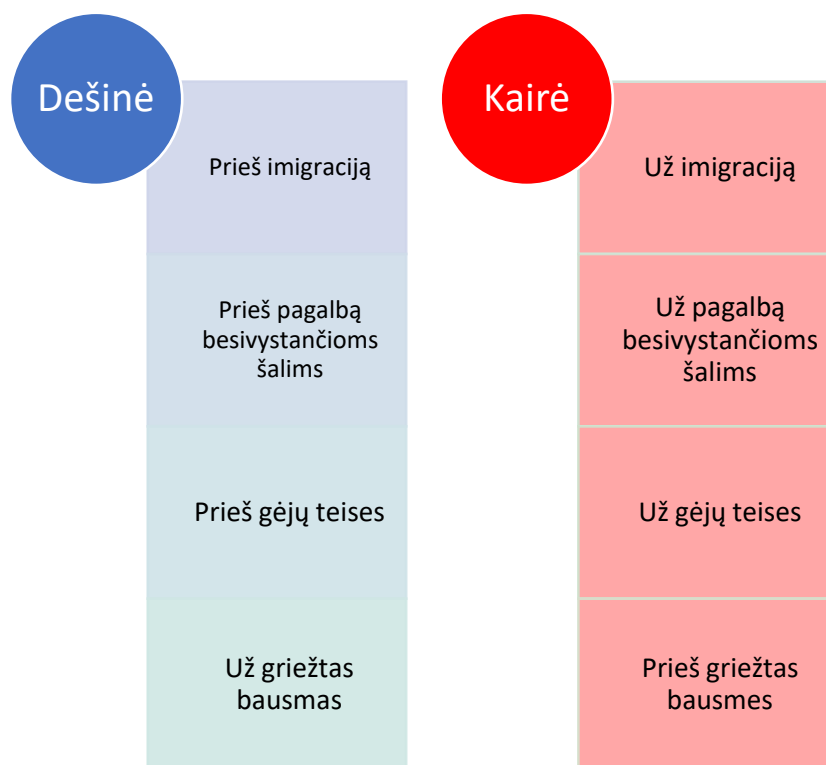
⁴⁵ Norberto Bobbio *op. cit.*, 60

⁴⁶ Piero Ignazi *op. cit.*, 5

3 pav. Tradicinės kairės ir dešinės ideologijos

Dar vieną ašį galima būtų nubrėžti, remiantis politinėmis vertybėmis, už kurias pasisako skirtinga politinio spektro pusė:

4 pav. Tradicinės kairės ir dešinės politinės vertybės

Kairės ir dešinės dichotomija yra pagrįstai svarbi politikoje nepaisant plačiai paplitusios kritikos ir abejojimo tokia diada. Elektoratui toks skirtumas yra reikšminga takoskyra, nepriklausomai nuo jos interpretavimo. Akademinėje literatūroje toks skirstymas į kairę ir dešinę yra paremtas pagrindinėmis politinėmis vertybėmis, tokiomis kaip laisvė, lygybė, tvarka. Remiantis šiomis vertybėmis formuojasi skirtingi požiūriai į politikos vykdymą. Tačiau vis tik tai mokslininkų analizės rodo, jog kairiesiems vis labiau „dešinėjant“, o dešiniams „kairėjant“ prasideda ideologinė krizė. Aiškinant radikalią dešinės sėkmę Europos valstybių parlamentų rinkimuose, svarbu yra įvertinti ir kairiųjų ideologinę bei politinę krizę. Nesusivienijusi kairė nebesugeba būti stipria atsvara dešinei, nepasiūlydama aiškių ir realių sprendimų, alternatyvų. Svarbiausias iššūkis šiandienos socialdemokratams yra rasti būdų, kaip apjungti feministų, žmogaus teisių, kooperatyvinius judėjimus.⁴⁷

Pokario laikotarpiu daugelyje nusistovėjusių demokratijų įsitvirtino platus socialinis ir ekonominis konsensusas, sutelkęs daugumą politinių partijų ties ne visai apibrėžtu centru politiniame kairės ir dešinės spektre. Konsensuso esmė – gerovės valstybės ir keynsistinės ekonomikos išsaugojimas. Ir nepaisant sutarimo, radikali dešinioji partija išliko marginalizuojama.⁴⁸ Nykstant pagrindiniams skirtumams tarp kairiojo ir dešiniojo politinio flango, Europos tradicinės partijos, nepaisant to ar dešiniams, ar kairiam sparnui priklausytų, yra daugiau mažiau proeuropietiškos, kažkiek pasisakančios aplinkos klausimais ir vienaip ar kitaip už status quo palaikymą Europoje. Bet ryški tapatybė yra prarandama, nėra ryškaus profilio, kuris patrauktų elektoratą. Tokiame pavojingame kontekste populistinės figūros pradeda dominuoti. Apjungiant egzistuojančias problemas, pasitelkiant populistinę retoriką, visuomenės pasitikėjimą palaipsniui įgauna radikali dešinioji partija. Kas nutiko, kad šiandien būtent šios partijos įgauna vis daugiau ir daugiau reikšmės ir kaip jų retorikoje reiškiasi populizmas, ir bus nagrinėjama tolimesniuose skyriuose.

2.2. Radikali dešinės samprata ir esmė

Moksliniai tyrimai, aiškinantys radikalią politinę dešinę yra ganėtinai nauji ir esminė problema, analizuojant akademinę literatūrą yra ta, jog stinga tyrimų, kuriuose radikali dešinė būtų tirama kaip vienalytis judėjimas. Klasikiniuose politinės sociologijos darbuose, apie 1950-1960 metus, T. Adorno „The Authoritarian Personality“, S. M. Lipset „Political Man“, daugiausiai dėmesio skirta aiškinantis fašizmo ir nacizmo pamatus. Dažniausiai moksliniuose šaltiniuose

⁴⁷ Andrius Bielskis *supra note*, 36: 14

⁴⁸ Pippa Norris *Radical Right Voters and Parties in the Electoral Market* (Niujorkas: Cambridge University Press, 2005), 16

pasitaikanti sąvoka „ekstremali dešinė“ (extreme right) yra atmetama Pippas Norris, kuri siūlo vartoti terminą „radikali dešinė“ (radical right). Terminas „ekstremali dešinė“ implikuoja ryšį ir su tarpukario fašistinėmis partijomis, už demokratinės politinės sistemos ribų veikiančiomis grupėmis, kurioms apibūdinimas „ekstremalus“ yra kur kas tinkamesnis dėl neretai naudojamų smurtinių politikos priemonių. Terminas „radikali dešinė“ apibūdina tolimojo dešiniojo spektro partijas, kurios nebūtinai turi tiesioginių sąsajų su fašizmu ir nėra tapačios grynai nacionalistinėms, antiimigracinėms, populistinėms partijoms. Roger Eatwel dar labiau sušvelnina radiklios dešinės sąvoka, ir siūlo vartoti terminą „kraštutinė dešinė“ (far right), kuriuo apibrėžiami ir ekstremalūs dešiniųjų politiniai judėjimai ir ne tokie radikalūs dešinieji. Kadangi tokio tipo partijos nebėra siejamos su prievarta ar agresija, ką implikuoja terminas „radikalus“ arba „ekstremalus“, sąvoka „kraštutinė dešinė“ yra kur kas tikslingesnė.⁴⁹ Vis dėlto terminų įvairumas patvirtina, jog radiklios dešinės apibrėžimas yra nemažas iššūkis. Kai kurios partijos, kurios pagal tam tikrus kriterijus užtikrintai galėtų būti priskiriamos radikaliai dešinei, prieštarauja tokiems vertinimams, kadangi tai turi neigiamą įvaizdį. Ir neretai naudojamos populizmo retoriką, jos save laiko apskritai „trečiojo kelio“ partijomis. Ir pastebima, jog tokios partijos viešai dažnai neigia savo dešinį kraštutinumą, tačiau partijų viduje, vis tik tai atsispindi kone visi radikalią dešinę apibūdinantys kriterijai. P. Norris išskiria du pagrindinius kriterijus, pagal kuriuos įvertinamas partijų dešinysis radikalizmas – 1) požiūris į imigraciją ir 2) ekonomiką (ekonominės kairės ir dešinės diada).⁵⁰ R. Eatwell papildo šiuos du P. Norris išskirtus kriterijus, pabrėždamas, jog nors radikali dešinė labiausiai ir siejama su antiimigracine politika, ją taip pat apibūdina antidemokratinis požiūris, stipriai išreikštas nacionalizmas, rasizmas ir siekiamas stiprios valstybės paveikslas.⁵¹

Remdamasis Betz ir Kitschelt anksčiau atlikta analize, Rydgren pasiūlė dešimties kriterijų sąrašą, kuriais remiantis, aiškinamas radikalių dešiniųjų partijų kilimas:

- 1) Poindustrinė ekonomika
- 2) Identiteto krizė, kultūros fragmentacija, daugiakultūriškumas
- 3) Augantis sociokultūrinis skilimas
- 4) Politinis nepasitenkinimas ir nusivylimas
- 5) Politinių partijų konvergencija
- 6) Augantis ksenofobijos ir rasizmo jausmas
- 7) Ekonominės krizės ir nedarbas

⁴⁹ R. Eatwell „*The extreme right in Britain: The long road to „modernization“* iš *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, R. Eatwell ir C. Mudde (eds.) (London & New York: Routledge, 2004), 62 – 79

⁵⁰ Pippa Norris *supra note*, 45: 45-46

⁵¹ R. Eatwell *op. cit.*, 8

- 8) Priešiškumas Naujosios Kairės ir/ar Žaliųjų partijoms ir judėjimams
- 9) Proporcinė balsavimo sistema
- 10) Referendumo patirtis, apibrėžusi senųjų partijų skilimą⁵²

Kiti mokslininkai išskiria ir dar kitokių kriterijų, aiškinančių radikalią dešinės kilimą, tačiau nėra aišku, kaip šios įvairios priežastys yra susietos teorijoje. Taip pat nėra aišku, kaip struktūriniai pokyčiai gali tiksliai paaiškinti kontrastą tarp radikalių dešiniųjų partijų rinkiminės sėkmės panašiose visuomenėse. Nors dauguma aiškinimo kriterijų, tokie kaip ekonomikos vaidmuo arba imigracijos mastas, yra sutinkami daugumoje mokslinėje literatūroje, vis tik radikalaus dešiniojo flango tyrimai išlieka daliniai, kadangi analizė yra labai priklausoma nuo aprašomų naratyvų konkrečių valstybių analizės atvejais. Todėl natūralu, jog tam tikri faktoriai, reikšmingi vienoje valstybėje, nebūtinai turės tiek pat įtakos radikalių dešiniųjų partijų kilimui kitose valstybėse.

Pippa Norris išskiria tris pagrindinius požūrius, aptinkamus ūiuolaikinėje literatūroje. Populiariausia sociologinė kategorija, kurios analizė remiasi struktūrinėmis tendencijomis, besikeičiančiais visuomenės poreikiais, ypatingai socioekonominiu vystymusi ir elektorato politinėmis nuostatomis, kas ir suteikia daugiausiai galimybių naujoms partijoms. Naujesnis yra institucinis aiškinimas, kuris remiasi į pasiūlos veiksnius, t.y. partijų, kaip racionalių veikėjų pasirinkimą išeiti iš savo ideologinio spektro, varžantis dėl elektorato palaikymo ir vietų parlamente. Ir galiausiai tradicinė analizės prieiga, randama literatūroje, labiausiai pabrėžia institucinio konteksto svarbą, išskirdama oficialias rinkimines sistemas, kurios riboja pasiūlos ir paklausos galimybes „rinkiminėje rinkoje“.⁵³ Teoriškai pripažįstant reikiamą partijų „pasiūlą“ ir elektorato „paklausą“ vis tik praktikoje partijų konkuravimas nėra tobulas, egzistuoja reguliavimai: oficialios ir neformalios taisyklės, apibrėžiančios kandidatūrą, kampaniją ir rinkimų procesą.⁵⁴ Tiriamajame lauke atsiduria ir galybės naujoms partijoms dalyvauti rinkimuose ir jų kampanijų finansavimas. Mokslininkė išskiria iš viso keturis atvejus, kuriais radikalių dešiniųjų partijų sėkmė gali būti nulemta būtent formalių ir neformalių institucinių galimybių. T.y.:

- 1) Partinė sistema nėra palanki naujų partijų kandidatavimui, pvz. JAV, kur vyrauja dvipartinė sistema.
- 2) Civilinės teisė kelia sunkumus radikaliajam flangui stipriai reikštis, pvz. Belgija, Nyderlandai, ūiose valstybėse įstatymai reguliuoja vadinamąją „neapykantos kalbą“ (*hate speech*) ir įstatyminiai finansų apribojimai partijų rinkiminėms kampanijoms, pvz. Australija.

⁵² Jens Rydgren „Radical Right Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long?“, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 25 No. 1, (2002): 32, <http://jensrydgren.com/Still%20a%20failure.pdf>

⁵³ Pippa Norris *supra nore*, 45: 16

⁵⁴ *Ibid.*

- 3) Konstitucinės nuostatos draudžia antidemokratinės, ekstremistinės partijas, pvz. Čilė.
- 4) Autoritariniai, represiniai režimai apskritai nesudaro sąlygų kelių partijų egzistavimui, pvz. Baltarusija⁵⁵

Aiškinantis konkrečiai radikalių dešiniųjų populistinių partijų atsiradimą, mokslininkai Betz ir Kitschelt sutinka, jog tai yra moderniose demokratijose egzistuojančių socioekonominių ir sociokultūrinių struktūrų gili transformacija⁵⁶. Tai yra padidėjusio individualizmo pasekmė, pasireiškianti susiskaidymu ir diferenciacija. Įsitvirtinusios subkultūros, socialinė aplinka ir institucijos, kurios tradiciškai suteikia ir palaiko kolektyvinį tapatumą, nyksta ir tai duoda kelių radikalesnių ir/ar populistinių idėjų srautui.

Aiškinant radikalių dešiniųjų populistinių partijų kilimą, teorijoje atskiriami demografiniai, ekonominiai, kultūriniai ir politiniai dėmenys, tačiau praktikoje jie dažnai pasitaiko kartu ir neretai vienas kitą stiprina. Todėl etninė konkurencija varžymesi ekonomikos ir galios prasmėmis proporcingai auga kartu su imigrantų daugėjimu.⁵⁷ Bet Koopmans ir Statham dar papildė tokią priežastingumo aiškinimą, teigdami, jog konkurencijos poveikis taip pat priklauso ir nuo atvykėlių žmoniškųjų veiksnių, tokių kaip įgūdžiai, išsilavinimas, imlumas naujovėms. Be to pilietybės statusas ir gyventojų balsavimo teisės gali stipriai paveikti politinių grėsmių supratimą dominuojančiai etninei grupei, sukuriant perdėtą politinės grėsmės jausmą.⁵⁸

Apibendrinant daugumos mokslininkų radikalių dešiniųjų analizės ir jos prigimties teorijas, galima būtų išskirti kelis pagrindinius kontekstus, aiškinančius radikalių dešiniųjų iškilimą:

- 1) Istorinis kontekstas (Fašizmo palikimas)
- 2) Politinis kontekstas (Priešprieša esamai valdžiai)
- 3) Kultūrinis kontekstas (Ksenofobijos išraiškos)
- 4) Ekonominės globalizacijos kontekstas (Socialinės ir ekonominės transformacijos).

Kartu šie kontekstai generuoja esminius pasikeitimus moderniose demokratijose, kurie yra iššūkiai tradicinei politikai ir suteikia šansus pasireikšti įvairiems populistiniams judėjimams. Nors dešinysis flangas nėra vienodai reikšmingas skirtingose Vakarų Europos šalyse, radikalių dešiniųjų partijos auga ir išsikovoja vietą demokratinėse valdymo sistemose. Pavyzdžiai Italijoje, Danijoje, Austrijoje,

⁵⁵ Pippa Norris *supra note*, 45: 103

⁵⁶ H. Betz *supra note* 15, 26-27

⁵⁷ Susan Olzak *supra note*, 18: 2

⁵⁸ Susan Olzak, „Competition theory of ethnic/racial conflict and protest“, (2013): 2, cituoja iš R. Koopmans ir S. Olzak, *Discursive opportunities and the evolution of right-wing violence in Germany*. *American Journal of Sociology*, 2004: 110, 198–230

https://sociology.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj9501/f/publications/olzak_competition_theory.pdf

Prancūzijoje, Belgijoje rodo, jog radikali dešinė tapo svari politikos formavimo dalyvė ir jos palaikymas nuolat auga, o jų augimą stipriai skatina ir naudojama populistinė retorika.

2.3. Politinės ir ideologinės sąlygos populizmo atsiradimui

Populizmas kaip politikos reiškinytis nėra naujas ir yra dažnai sutinkamas visuomenėje įvairiu lygmeniu, tiek politikų ir mokslininkų kalboje, tiek ir politikoje nedalyvaujančių piliečių. Dažnai sutinkamas žiniasklaidoje, socialinėse medijose, eilinių piliečių dialoguose, šis terminas paprastai reprezentuoja nusivylusiai auditorijai adresuotus nepagrįstus pažadus, supaprastintus ir subanalintus problemų sprendimus.⁵⁹

Populiariausi tyrimai populizmo tematika yra siejami su 20 a pabaigoje užgimusių radikaliųjų dešiniųjų partijų analizėmis, kadangi tuo metu Vakarų Europos valstybėse vis daugiau ir daugiau populiarumo sulaukė būtent šios partijos. Pradedant nuo vieno iš sėkmingiausių populistinių partijų pavyzdžio Austrijoje – „Austrijos Laivės Partija“, vėliau Danijoje („Danijos Žmonių Partija“), Prancūzijoje („Nacionalinis Blokas“), baigiant populistinėmis partijomis posovietinėmis valstybėmis: Vengrija („Jobbik“) ir Slovakija („Slovakų Nacionalinė Partija“). Kai kurios iš partijų netgi pateko į vyriausybės formavimą, todėl į jas buvo atkreiptas mokslininkų ir politologų dėmesys. Dėl 2-ojo pasaulinio karo patirties ir dominuojančio gerovės valstybės modelio, Vakarų Europos valstybėse radikali dešinė politinė ideologija visuomenės vertinama kur kas dėmesingiau negu kairiojo flango partijos.⁶⁰

Moksliniuose tyrimuose populizmo fenomeno aiškinimas yra siejamas su liberaliosios demokratijos krize. Kaip analizuoja Alfio Mastropaolo, pagrindinių partijų, atstovaujančių politinę kairę ir dešinę, ideologinis supanašėjimas ir tapatybės krizė yra priežastis, kodėl elektoratas yra patraukiamas kitų veiksmų, tokių kaip charizma ar naujoviškumas. Populistiškos partijos pritaikiusios charizmatiškų lyderių strategijas, panaudodamos viešuosius ryšius tikslinėms auditorijoms, išlošia tokioje situacijoje, patraukdamos nusivylusius, neapsisprendusius ar negalinčius apsispręsti rinkėjus.⁶¹ Vis tik tai egzistuoja požiūris, jog populizmas nėra ideologija, tokia kaip fašizmas, liberalizmas ir kt. vien dėl paties populizmo nenuoseklumo ir trūkstamo teorinio aiškumo. Margaret Canovan, įdėjusi kone didžiausią indėlį į pagrįstus ir vertingus populizmo modernioje demokratijoje tyrinėjimus, sako, jog tai yra „kreipimosi į liaudį“ forma, siekiant sukelti konfrontaciją esantiems

⁵⁹ M. Canovan „Populism for political theorists?“ iš *Journal of Political Ideologies*, 9:3, (241-252, 2004): 2 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1356931042000263500?scroll=top&needAccess=true>

⁶⁰ C. Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, (Kembridžas: Cambridge University Press, 2007), 305-308

⁶¹ A. Mastropaolo „Politics Against Democracy: Party Withdrawal and Populist Breakthrough“, iš *Twenty First Century Populism*, G. Mazzoleni (Palgrave Macmillan, 2008)

valdžioje ir atsverti dominuojančioms idėjoms.⁶² Grįžtant prie analizės teorinio konteksto, t.y. per neoliberalizmo erą generuojamo nesaugumo jausmo, netolygaus resursų pasiskirstymo ir politinės galios nesugebėjimo atsakyti į globalias problemas, norėčiau išskirti keletą populizmo kategorijų, paaiškinančių paties populizmo kilmę. Margaret Canovan išskyrė septynias populizmo kategorijas, tačiau tarp mokslininkų, aiškinančių populizmo fenomeną, populiariausios yra keturios iš jų.

1) „Ūkininkų radikalizmas“, - taip mokslininkė įvardina pirmą kategoriją, kurios pagrindą sudaro daugiausiai provincijos gyventojai, kurie nori radikalių permainų ir taip vadinamos „žmonių“ valdžios. Kuriama konfrontacija tarp „pažemintųjų ir nuskriaustųjų“ ir „turtingųjų išnaudotojų“, apeliuojama į siauresnį ratą žmonių, kuriems artimas „paprasčio, mažo žmogaus“ įvaizdis.

2) „Revoliucinis intelektualinis populizmas“, - tokiai kategorijai priklauso intelektualūs revoliucionieriai, pasisakantys už agrarinį socializmą, siekiantys pritaikyti ortodoksinį marksistinį arba vakarietišką kapitalistinį ekonomikos plėtros modelį.

3) „Vakarietiškas populizmas“ idealizuojantis tradicijas ir smerkiantis kapitalizmą yra trečioji kategorija, kurią išskiria autorė. Tokie populistai pasisako už smulkų žemės ūkį ir jo palaikymą steigiant kooperatyvus, kaip priešpastatymą biurokratams.

4) „Populistinė diktatūra“, - tai naujausia populizmo kategorija, kuriai priskiriami populistai, pradėję reikštis po 2-ojo pasaulinio karo ir kaip pats pavadinimas sufleruoja, tokiam populizmui būdingas ryškus, charizmatiško lyderio valdžios iškėlimas, manipuliuojant plačiąja visuomenės dalimi. Apeliuojama tarsi į vienalytę masę, liaudį, kuri yra suvokiama, kaip galinga priešpriešinė jėga. Dėl partinio nusivylimo remiamasi vieno „vienytojo“ autoritetu.⁶³

Akivaizdu yra tai, jog populizmas randasi ten, kur elektoratas yra siauresnio mąstymo arba apolitiškas tiek, kad patikėtų subanalintais siūlomais būtent jiems opių problemų sprendimais („Ūkininkų radikalizmas“). Arba ten, kur visuomenė ir tradicinių partijų politikai yra ideologinėje krizėje, todėl populistiniai idealizavimai tampa patrauklūs ir pakankamai įtikinantys („Revoliucinis intelektualinis populizmas“, „Vakarietiškas populizmas“). Pavojingiausias yra tas scenarijus, kai populistai sugeba manipuluoti masėmis, laiku reaguodami į visuomenę piktinančius, skaldančius dalykus, pasitelkdami tiek utopinių ideologijų, tiek charizmatiškų, drąsių lyderių pagalbą, apeliuojančių į platesnio elektorato palaikymą. Nors N. Davies laikosi pakankamai optimistiškos pozicijos kalbant apie bet koki populizmo kilimą ir jo keliamą grėsmę, argumentuodamas tuo, jog skirtingos visuomenės grupės yra nusivylusios dėl skirtingų dalykų, todėl sudėtinga atsirasti vienam

⁶² Margaret Canovan, „Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy“, *Political Studies* 1999, XLVIII, p. 5.

⁶³ Margaret Canovan „Taking Politics to the People as the Ideology of Democracy“ iš *Democracies and Populist Challenge*, Y. Meny ir Y. Surel (Palgrave Macmillan: 2002)

vieningam judėjimui, kuris sugebėtų apeliuoti į kiekvieną visuomenės nusivylimą ir baimę, toliau plėtotis ir stiprėti, neprarandant pasitikėjimo.

Apibendrinant, kokios yra politinės sąlygos populizmo atsiradimui, mokslininkai išskiria keltą pagrindinių priežasčių, dėl ko toks reiškinys randasi modernioje demokratijoje: ⁶⁴

1) Politikų, kaip tarpininkų (intermediation), struktūrinė krizė.

Kitaip tariant problema yra jau prieš tai minėtas nepasitikėjimas tradicinėmis partijomis ir smukęs prestižas. Tokios sąlygos mokslininkų teigimu palankiausios yra ten, kur yra įsitvirtinusi daugiapartinė sistema, federalizmas, proporciniai rinkimai, o valstybių Konstitucijos yra visiškai nelanksčios.⁶⁵ Tokioms valstybėms būdingas perteklinės vyriausybės formavimo tendencijos ir vaivorykštinės koalicijos – iš esmės sunkiai derinamų ideologinių pažiūrų partijų dalyvavimas vienoje vyriausybėje. Tai palanki sąlyga populizmo atsiradimui, kadangi remiantis konsensusu ir vyriausybę sudarant iš skirtingų ideologine prasme politinių partijų, visuomenė jaučiasi neįgali išreikšti savo valią rinkimų procese, kadangi savo balso teise, jie vis tiek negali pakeisti įsigalėjusios politinės struktūros.⁶⁶ Toks ideologinių ir politinių skirtumų nykimas ir asimiliacija iššaukia *antistatūquo* politinių jėgų populiarumą, kurios elektoratui siūlo nekonvencines politinio dalyvavimo priemones.

2) Politinės galios įsameninimas.

Tai tokia politinė sąlyga, kai yra išreiškiamas palaikymas būtent vienam asmeniui ir siekiama valdžią perleisti į vienas rankas. Tokia galios personifikacija iš esmės galėtų būti siejama su totalitarinių režimų atvejais. Ši sąlyga aktuali nagrinėjant pasirinktą Italijos vyriausybės atvejį, ypatingai žvelgiant į istorinį foną. Lyderystės akcentavimas, tiesioginis ryšys tarp rinkėjų ir juos atstovaujančio lyderio, „tėvo“ sėkmingai leido įsitvirtinti populizmui.

3) Išaugusi žiniasklaidos priemonių įtaka politiniam gyvenimui.

Tai neatsiejama modernios demokratijos dalis. Žiniasklaidos priemonėmis ne tik tai brėžiamas tam tikras rakursas, kuriuo visuomenė žvelgia į susidariusią situaciją, tai patogiausia propogandistų priemonė ir platforma populistams populiariai ir banaliai skleisti savo idėjas, atitraukiant visuomenės dėmesį nuo svarių politinių procesų ir problemų, perteikiant viską supaprastintai. Į save atkreipti dėmesį bandoma ne tradiciniu argumentuotu nuoseklumo ir priežastingumo aiškinimo

⁶⁴ Y. Meny ir Y. Surel „The Constitutive Ambiguity of Populism“ iš *Democracies and Populist Challenge*. Y. Meny ir Y. Surel (Palgrave Macmillan: 2002)

⁶⁵ Zenonas Norkus, *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvos lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008), 463-464 https://www.fsf.vu.lt/users/zennor/download/Foto/Norkus_KokiaDemoKoksKapitalizmas.pdf

⁶⁶ D. Arter, „The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns“, *Government and Opposition*, Vol. 45, No 4, (2010): 484-504

būdu, bet veliantis į skandalus, kuriant tam tikrą šou, kuris iš esmės turi daugiau pramoginio turinio negu politinio.

Kiti mokslininkai dar išskiria tokias populizmo atsiradimo sąlygas kaip politikos antipartiškumas ir žmonių susvetimėjimas, pasireiškiantis per neoliberalizmo generuojamą erą.⁶⁷ Kaip buvo rašyta skyriuje apie neoliberalizmo kritiką, Marksas išskiria tris žmonių susvetimėjimo tipus (nuo savęs, vienas kito atžvilgiu ir žmogiškosios prigimties atžvilgiu). Tyrinėjant populizmo sklaidos paskatas, susvetimėjimas izoliuoja individus visuomenėje ir jie nebesijaučia niekaip prisirišę prie kitų visuomenės grupių ar juo labiau politinių partijų.⁶⁸ Susvetimėjusi visuomenė nebėra politikos dalyvė, bet greičiau tik pasyvi stebėtoja ir yra atsisakiusi sąitų su bet kokiomis visuomeninėmis, socialinėmis ar kultūrinėmis organizacijomis. Tokį procesą galima būtų aiškinti tiek marksistine prasme, tiek per globalizacijos ir modernizacijos prizmę. Marksui susvetimėjimas pasireiškia gamybiniuose santykiuose, kurie iš esmės yra gajus kapitalizmo elementas vienaip ar kitaip egzistuojantis. Rūpinantis pragyvenimo šaltiniais ir stingant nepriklausomybės ta prasme, jog didžioji dauguma visuomenės yra priversta parduoti savo darbą norėdami jaustis stabiliai, žmonės galiausiai tampa apolitiški dėl to, kad neranda laiko ir paskatų, jaučiasi prispausti, vieni ir negajūs pakeisti esamos padėties. Besikaupiantis nusivylimas ir neįtikėjimas yra patikimas masalas populistinėms partijoms, sugebančioms patraukti savo pusėn iki tol buvusi apolitišką elektoratą. Kita susvetimėjimo priežastis yra modernizacijos ir globalizacijos procesai. Gyventojų migracijos procesai, žemas integracijos lygis socialiai izoliuoja naujai atvykusius gyventojus ir taip pat sukuria priešpriešą tarp vietos gyventojų ir naujai atvykusių. Iš čia taip pat atsiranda menkas pasitikėjimas vienas kitu ir apskritai valstybės santvarkos efektyvumu ir stabilumu.⁶⁹

Grįžtant prie teorinio šio darbo pagrindo ir globalios ekonomikos rezultatų, kurie yra neoliberalizmo eros padarinys, matome, jog ir ekonominiai valstybių rodikliai yra sąlyga populizmui rasti. Dėl netenkinamos ekonominės padėties visuomenės yra linkusios kaltinti valdžią. Vis tik tai, jog populizmas sparčiai plinta ir būtent Vakarų Europos valstybėse, kurios lyginant su kitomis valstybėmis yra gerame ekonominio išsivystymo lygyje, peršasi išvada, apie ką ir kalbėta pirmajame darbo skyriuje apie neoliberalizmo kritiką, jog visuomenė tiksliau yra nepatenkinta ne dėl pačių resursų kiekybės, bet dėl to, kaip jie yra perskirstomi.

Kitas labai svarbus aspektas turintis galios populizmo įsigalėjimui, tai globalizacijos kontekste išryškėjantys visuomenės nusivylimai ir baimės. Betzo analizės rodo, jog populistų mobilizacijos sėkmė slypi jų sugebėjime politizuoti visuomenės nusivylimą, kuris iš esmės yra

⁶⁷ G. Pasquino, „Populism and Democracy“ iš *Twenty First Century Populism*, D. Albertazzi ir D. McDonnell (Niujorkas: Palgrave Macmillan, 2008), 18

⁶⁸ *Ibid.*, 24

⁶⁹ A. Mastropaulo *supra note* 56

paremtas daugiausiai individualia patirtimi, išreiškiant nerimą dėl savo silpnumo ir nelygybės.⁷⁰ Betzo analizės taip pat rodo, jog kartais reikalingas vienas visuomenę destabilizuojantis įvykis, ir iki tol kaupęsis nusivylimas, baimės ir nerimas atsispindės rinkimų rezultatuose populizmo sėkmės rezultatu. Tai paprastai yra tikslingi atskiroms valstybėms aspektai. Sakysime, Vakarų Europoje, ypatingai po imigracijos iš Rytų krizės bumo, radikalus dešinysis populizmas įgavo prasmę per antiimigracijos, protekcionizmo, reikalavimo atsakomybės iš regioninių institucijų ir resursų perskirstymo prizmę. „Pigiausias“ yra kultūrinės globalizacijos kontekste išreiškiamas populizmas.

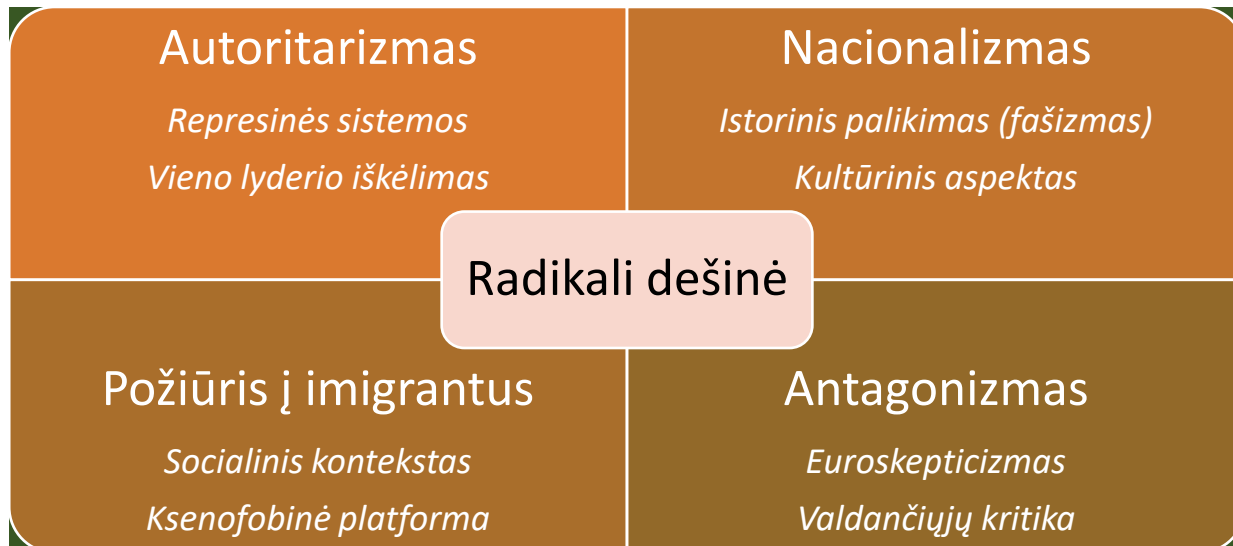
Pabrėžtina tai, jog populizmas neturi vieno ideologinio atvaizdo. Kraštutinis dešinysis flangas paprastai siejamas su ksenofobija, kultūrinė globalizacija, suverenios nacionalinės valstybės apsauga, griežta antiimigracine politika, o kitame krašte esanti kraštutinė kairė siejama su egzistuojančių autoritetų ir elito kritika, visiškos ekonominės sistemos pertvarka ir siekiu, jog atsakomybę prisiimtų globalios institucijos. Dėl populizmo aiškinimo, kuris lygiai taip pat populiariai ir supaprastintai gali būti paaiškintas ne visi mokslininkai laikosi vieningos nuomonės ar apskritai populizmo terminas gali būti legitimus (validus, tinkamas, naudojamas) politikos moksluose. Mokslininkai sutinka, kad populizmas yra svarus fenomenas, turintis reikšmę politikos procesuose, kadangi jį iš esmės sudaro radikalios visuomenės ateities alternatyvos. Bet žvelgiant iš kitos perspektyvos, populizmas yra labai platus terminas, daugiareikšmis ir turintis prieštarų elementų, todėl jo pritaikymas politikos moksluose nėra teigiamai vertinamas. Iš esmės populizmas gali būti nusakomas kaip sumenkinantis terminas ta prasme, jog juo nusakomos visos situacijos, kada piliečiai yra valdomi „netinkamai“. Nepaisant populistinės grėsmės demokratinėje santvarkoje gilių tyrimų ir vieningai apibrėžtų šio termino koncepcijų, kurios suformuotų tvirtą populizmo tyrimo pamatą, neatsirado. Bandytas bendrai apibrėžti politinį populizmą iš principo yra neįmanomas, todėl analizuojant populistines partijas, kiekvienu atveju reikalinga apibrėžti šios sąvokos turinį, suprasti kontekstą ir istoriją, išskirti populizmo reiškimosi realioje politikoje kriterijus ir pagal tai analizuoti konkretų atvejį.

⁷⁰ H. G. Betz „Favouring the Success and Failure of Radical Right-Wing Populist Parties in Contemporary Democracies“ iš *Democracies and Populist Challenge*, Y. Meny ir Y. Surel (Palgrave Macmillan: 2002)

3. TYRIMO MODELIS

Tiek radikalių dešiniųjų politinių partijų iškilimas Italijoje, tiek jų retorikoje vartojamas populizmas bus vertinami kokybiškai, kadangi toks analizės būdas yra priimtinausias darbo tikslui pasiekti ir atsakyti į temos problemškumą. Dėl sudėtingų sąvokų apibrėžimų, vieningų nagrinėjamo fenomeno aiškinimo metodų, Italijos atvejo analizė bus atliekama pagal žemiau aprašomą tyrimo metodą, kuris remiasi į radikalių partijų iškilimo ir populizmo raiškos aiškinimą pagal išskirtus kriterijus.

Kaip pastebima ankstesniuose darbo skyriuose, radiklios dešinės populiarumo aiškinimo modeliai daugiausiai remiasi į ekonominės globalizacijos sugeneruotus šalutinius veiksnus, tokius kaip: imigracija, ekonominis nuosmukis, nelygybė ir socialinės problemos ir taip pat aiškinimo modeliai yra konstruojami per nykstančios dešinės ir kairės politinio spektro takoskyros prizmę. Kairės pusės ideologinė ir politinė krizė leidžia analizuoti radiklios dešinės iškilimą per nusivylimo esančiais valdžioje, euroskepticizmo modelius. Remiantis ankstesnėmis radikalių dešiniųjų partijų analizėmis, Italijos atvejo aprašymui, remisiusi pagrindiniais keturias kriterijais, apibūdinančiais radikalų dešinės flangą: 1) Autoritarizmas 2) Nacionalizmas 3) Antiimigracinė pozicija 4) Antagonizmas.

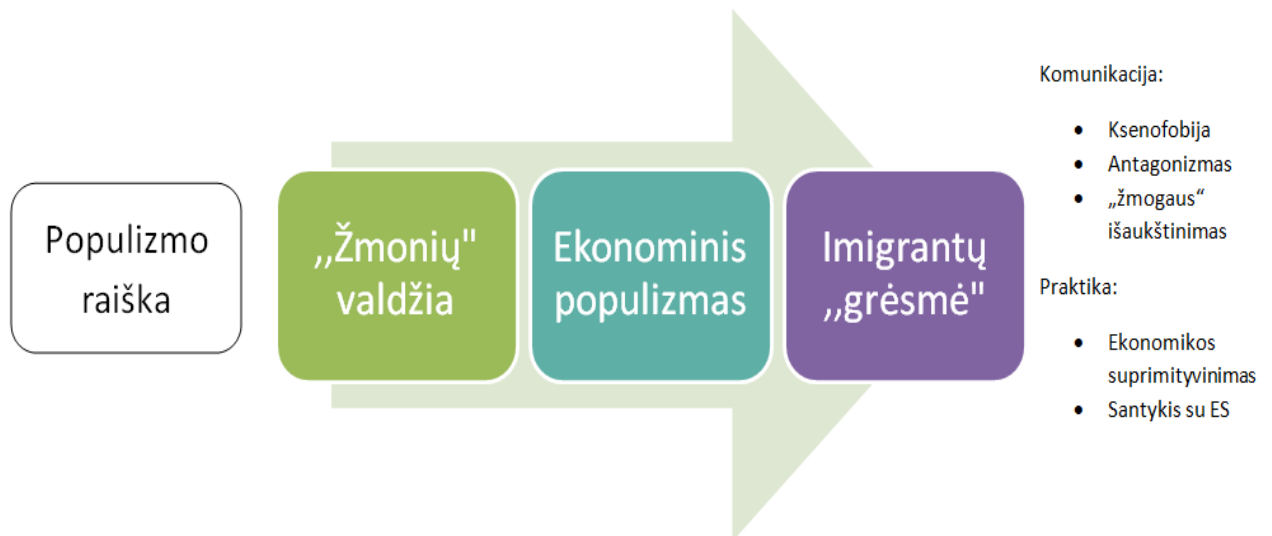

5 pav. Tyrimo modelis. Radikalios dešinės analizės kriterijai

Remiantis šiais kriterijais radikali dešinė Italijoje bus analizuojama per skirtingų kontekstų prizmes. Aiškinami kraštutinės dešinės ir populistinių partijų laimėjimai ir kaip jų siekiai ir praktikoje gyvendinama politika lemia tokių partijų stiprėjimą. Nors kaip leidžia suprasti ankstesnės radiklios dešinės analizės, paprastai paaiškinti ir suprasti jos sėkmingumą yra nelengvas uždavinys.

Todėl imantis analizuoti radikalių dešinės augimą Italijoje, bus remiamasi anksčiau pateiktu aiškinimo modeliui pagal išskirtus kriterijus.

Dar vienas uždavinys, kurį įgyvendinti yra siekiama pasirinkto Italijos atvejo analizėje, yra išsiaiškinti, kaip radikalių dešinės partijos naudoja populizmą savo retorikoje, kokia yra jo raiška ir kuo tai pasitarnauja sėkmingam analizuojamų partijų iškilimui. Kaip pastebėta ankstesnėse populizmo analizių studijose, paprastai populizmas yra analizuojamas vertinant, kiek analizuojama politinė partija yra populistinė arba kiek nėra populistinė. Tokiu būdu C. Mudde (2007) analizuoja radikalių dešiniųjų partijų tiek Vakarų, tiek Rytų Europoje populizmo raišką. Vis tik toks analizės būdas yra ganėtinai supaprastintas. Todėl remiantis ankstesniais populizmo analizės darbais suformuojami trys pagrindiniai populizmo raiškos būdai ir analizuojama, kaip jie pasireiškia nagrinėjamų partijų retorikoje.

6 pav. Tyrimo modelis. Populizmo raiška radikaliuose dešiniuosiuose partijose

Tokie atvejo analizės metodai yra pasirenkami, kadangi pritaikyti kiekybinių tyrimų metodiką būtų kur kas sudėtingiau ir mažiau tikslinga, kadangi kiekybiškai skaičiuoti galimai populistinių pasisakymų kiekį neužtektų įvertinti, kaip populizmas reiškiasi radikalių dešiniųjų partijų retorikoje.

Atvejo analizėje pristatoma trumpa istorinė apžvalga, kadangi Italijos atvejo analizėje yra svarbi retrospektyva į fašizmo palikimą. Taip pat pristatomos pagrindinės partijos, turinčios radikalių dešinės bruožų ir apžvelgiama jų sėkmės / nesėkmės istorija. Didžiausias dėmesys skiriamas dabartinės Italijos vyriausybės pagrindinėms partijoms, kuriose aiškiai juntama tiek radikalių dešinės pozicija, tiek populistinė retorika. Pagal tyrimo kriterijus aiškinamas „Lyga“ ir „Penkių Žvaigždžių“ partijų iškilimas.

4. RADIKALIOS DEŠINĖS ITALIJOJE ANALIZĖ

4.1. Radikalios dešinės stiprėjimo tendencijos Italijoje

Analizuojant radikalios dešinės tendencijas Italijoje, svarbus aspektas yra fašizmo pėdsakas valstybės istorijoje. Šio nevienalyčio reiškinių ištakos ir yra Italijoje. Po pirmojo pasaulinio karo nepaisant to, jog Italija buvo nugalėtojų tarpe, vis tik daugeliui Italijos patriotų ir nacionalistų rodėsi, jog šalis liko nuskriausta. Kontekstas, kuriame kūrėsi fašistinės organizacijos buvo kaip tik toks, kaip aprašoma teoriniuose darbo skyriuose: socialinės problemos, keliančios demokratinio valdymo krizę: partijų ir frakcijų nesugebėjimas susitarti. Pradžioj dar buvęs tik fašistiniu judėjimu, vėliau tapęs fašistų partija, fašizmas užsitikrino svarią paramą iš nepasiturinčiųjų sluoksnio gyventojų. Fašizmas atliepė į visuomenėse egzistavusias įtampas. Pats fašizmo pradininkas, B. Mussolini, pradžioj priklausęs socialistų partijai, tačiau vėliau iš jos pašalintas, pradėjo kurti savo politinę grupę, kurios idėjos buvo leidžiamos laikraštyje „Italijos liaudis“ (Popola d'Italia), kuriame buvo pilna ir socialistinių šūkių ir teiginių, o kartu ir nacionalistinių raginimų prikelti Italiją, kad ji vėl būtų galinga. Vis tik tai fašistinis nacionalizmas nebuvo grindžiamas rasizmu. Lyginant su vokiečių naciais, italų fašizmas šalia nacionalizmo išsaugojo ir nemažai įprasto marksistinio, socialdemokratinio socializmo. Fašistai užsitikrino paramą, kadangi tuo pat metu šalyje neretai vykdavo streikai, fabrikų užėmimai ir vyriausybė dažnai nedrįsdavo imtis kokių veiksmų, pareikšdama, jog tai darbininkai patys turi susitarti su savininkais. Ir nors tiek socialistai, tiek komunistai buvo fašistų priešai, vis tik fašistinė ideologija prasidėjo nuo socialistinės ideologijos. Prasidėjus didžiajai ekonominei krizei buvo stiprinamas valstybinis reguliavimas, kūrėsi fašistinės profsąjungos ir buvo siekiama derinti darbo ir kapitalo interesus, tačiau nuolat buvo pabrėžiamas darbininko, kaip materialinių gėrybių kūrėjo, vaidmuo. Buvo skatinama pramonės plėtra, žmonės gavo daugiau darbo, išplėstos socialinės programos: valstybė rėmė daugiavaikes šeimas, remdavo mažiau pasiturinčius. Tokios retorikos neretai galima išgirsti ir dabartinių valdančiųjų pasisakymuose. Tačiau vis tik tai ilginiui fašizmo kairysis dėmuo buvo marginalizuotas ir stiprus dešinysis dėmuo tapo dominuojančiu. Į pirmą planą pastatytas valstybės vaidmuo, asmenybės atmetimas: tik tautoje, valstybėje asmuo gali realizuoti save. Atmetamas politinis pliuralizmas ir tik savo valstybės dominavimo pripažinimas taip pat turi aiškių nuorodų ir į šiandienos valdančiųjų radikalių dešiniųjų, populistinių partijų poziciją.

Fašizmo terminas šiandien yra populiarus tarp kairiųjų pažiūrų mokslininkų bei žurnalistų. Terminas tampa populiarus apibūdinant kraštutinės dešinės partijas viešojoje erdvėje. Tokių partijų sėkmingas pasirodymas demokratinuose rinkimuose neretai yra įvardijamas kaip fašizmo tam tikras

atgimimas. Ir nors fašistinis palikimas turi didelę reikšmę analizuojamoms Italijos radikalios dešinės partijoms, vis tik skirtumai tarp šiuolaikinių radikalių dešiniųjų partijų ir fašizmo yra nenuginčijami. Tokie fašizmo bruožai, kaip: nacionalizmas, elito ir priešų identifikacija, kaip vienijantis motyvas, žiniasklaidos kontrolė, protekcionizmas ir nacionalinio saugumo svarba, griežtos bausmės už nusikaltimus, ypatingas dėmesys karei galiai, - kai kurie iš šių bruožų būdingi ir radikalių dešiniųjų partijų judėjimams, o kai kurių mokslininkų teigimu, būtent fašizme ir slypi radikalių dešiniųjų partijų istorinės šaknys.⁷¹ Tam tikrų simbolių ir idėjų vartojimas šiuolaikinių radikalių dešiniųjų partijų tarpe sukuria sąsajas su tarpukario Italijos fašizmu. Nors šiandienos radikalus dešinysis flangas remiasi jau kitomis, skirtingomis socialinėmis, ekonominėmis, politinėmis, kultūrinėmis ir tarptautinėmis aplinkybėmis, vis tik tai pats suirutės, netvarkos, visuomenės nepasitenkinimo ir politikų nesugebėjimo atliepti besipiktinančiai visuomenei kontekstas yra panašus ir šiandienos Italijoje.

Paliekant Italijos fašizmą šiek tiek atokiau ir analizuojant radikalios dešinės politinio judėjimo tendencijas Italijoje, jo pradžia laikytini 1946 metai, kuomet įsikūrė „Italijos Visuomeninis Judėjimas“ (Movimento Sociale Italiano). Šis judėjimas turėjo fašistinio pobūdžio tematikos ir vis tik didesnio visuomenės palaikymo sulaukė tik tai 1994 metai, kuomet partija mėgindama nusikratyti klijuojamos fašistinės etiketės jau buvo persivadinus į „Nacionalinio Aljanso“ partiją (Alleanza Nazionale). Tais pačiais metais partija surinko 14% rinkėjų balsų ir prisidėjo prie S. Berlusconi vadovaujamos centro – dešinės sudarytos koalicijos.⁷² Pats politinis kontekstas valstybėje tuo metu buvo toks, jog krikščionys demokratai prarado įtaką, o socialdemokratinės partijos skilo į Demokratinę kairiųjų partiją ir Komunistų pertvarkos partiją. Į parlamentą tais metais pateko ir dabartinę vyriausybę sudaranti Šiaurės Lyga (Lega Nord). Nors Italijoje yra ir keletas mažesnių radikalios dešinės flango politinių judėjimų, didžiausią vaidmenį ir ypatingai šiandieninėje politikos arenoje, vaidina būtent Šiaurės Lyga, įkurta 1991 metais kaip atstovė šiaurės Italijos regionui su siekiu išsikovoti federalinės Italijos modelio ir didesnės regionų įtakos šalies valdyme. Nuo pat įkūrimo partija yra griežtai pasisakanti prieš imigraciją ir kritikuojanti pietų Italiją. P. Ignazi teigimu, nuo pat partijos įkūrimo pradžios, ji daugiau buvo ant radikalių dešiniųjų partijų šeimos krašto ir anksčiau ji laikyta daugiau populistine partija.⁷³ Tačiau pastaruoju metu partijos akivaizdi pozicija yra būtent ekstremizmo pavyzdys: griežti pasisakymai prieš imigraciją, Europos Sąjungą, ryškios protekcionizmo idėjos, - dabartiniu momentu ši partija priskiriama

⁷¹ L. Britt „Facism Anyone“, *Free Inquiry Magazine*. Vol. 23, no. 2, (2004): 1-3
<http://www.kropfpolisci.com/fascism.britt.pdf>

⁷² R. Eatwell „The Rebirth of the “Extreme Right” in Western Europe?“, *Parliamentary Affairs*. Vol.53, no.3. (2000): 408

https://www.academia.edu/2415355/The_rebirth_of_the_extreme_right_in_Western_Europe

⁷³ P. Ignazi *supra note*, 37:61

radikalios dešinės partijų grupėms. Kadangi tai yra valdančioji partija Italijoje po 2018 metų rinkimų į parlamentą, būtent ji ir bus analizuojama.

Nors Šiaurės Lygos partija buvo įkurta tik 1991 metais, jos šaknys yra siejamos su regioninių judėjimų atsiradimu dar dvidešimt metų iki partijos įkūrimo. Šios partijos pirmtakas yra Umberto Bossi, judėjimo Lombardijos Lyga (Lega Lombardia) lyderis, kurio mintimis remiantis ir buvo sukurtas vienas bendras judėjimas, apjungiantis kelis Šiaurės regioninius judėjimus į vieną sąjungą: „Šiaurės Lyga“. Bendras siekis iš pradžių buvo suteikti daugiau galių Italijos atskiriems regionams, pagrindinis fokusas Šiaurės regionui ir tikslas, jog šiam regionui ir atitektų jame sukauptos mokesčių pajamos, - fiskalinis federalizmas buvo vienas iš tikslų. Ne vienas politologas pastebi, kad toks tikslas suvienijo skirtingus elektorato atstovus, prijaučiančius skirtingoms politinio spektro pusėms. Nei kairei nei dešinei be Šiaurės Lygos laimėti rinkimų ypatingai šiauriniuose regionuose nėra įmanoma užduotis.⁷⁴ Ir apskritai nuo partijos įkūrėjo U. Bossi ir Lombardijos regiono gubernatoriaus R. Maroni laikų, partija daugiau laikėsi kairesnio spektro pusėje ir buvo daugiau vadinama populistine.

Vis tik atėjus dabartiniam lyderiui M. Salvini ir stipriai persiorientavus pačiai partijai, Šiaurės Lyga nuėjo radikalios dešinės keliu.⁷⁵ Prieš kelerius metus Šiaurės Lyga vis dar skyrėsi nuo kitų Europos dešiniojo flango partijų: jei nacionalistai, ekstremalios dešinės atstovai savo ideologiją grindžia ksenofobinėmis baimėmis, Šiaurės Lyga išplėtė rasinę diskriminaciją pačios Italijos piliečių tarpe. Pirmosios partijos pasipiktinimo temos buvo ne tik imigrantai, bet ir pietų Italijos gyventojai. Kur kas stabilesnė ir labiau išsivysčiusi šalies Šiaurė kaltina vyriausybę iššvaistant įplaukas surinktas iš šiaurės regionų mokesčių ir gamybos, kai tuo tarpu pietų regionai vis dar gyvena korupcijoje, slėpdami mokesčius niekaip neprisidėdami prie visos valstybės gerovės. Ir vis tik po to, kai partijos įkūrėjas U. Bossi po korupcijos skandalo 2012 metais atsistatydino iš partijos lyderio pozicijų ir prie vairo stėjo M. Salvini, vienas pirmųjų žingsnių buvo atsisakyti partijos separatistinės tradicijos, užsitikrinti paramą tiek centriniuose, tiek pietiniuose šalies regionuose, kadangi 2013 metų rinkimai Šiaurės Lygos partijai nebuvo sėkmingi, pavyko tesurinkti 4% rinkėjų balsų. Partijos pavadinime nebeliko žodžio „Šiaurės“, dabar pavadinimas išliko tiesiog „Lyga“. Artėjant 2018 metų rinkimams M. Salvini lyderiaujama partija atsimetė vien tik nuo šiauriečių interesų ir atsigręžė į visą Italijos tautą, pasisakydama griežtai prieš imigrantus ir Europos Sąjungos daromą įtaką valstybės valdymui. Taigi, anksčiau puoselėję idėjas, jog turtingi šiaurės regionai pasitrauktų iš Italijos sudėties, bet pasiliktų ES, Šiaurės Lygos nariai sureagavę į šalį varginančią pabėgėlių krizę, savo

⁷⁴ Martina Avanza „The Northern League and its „innocuous“ xenophobia iš *Italy Today The Sixth Man of Europe*, Andrea Mammone ir Giuseppe A. Veltri (ed.) (London & New York: Routledge, 2010), 131

⁷⁵ Catherine Edwards „Political cheat sheet: Understanding Italy’s Northern League“, *The Local IT*, sausio 18, 2018: <https://www.thelocal.it/20180118/political-cheat-sheet-understanding-italys-northern-league>

pusėn patraukė ir gyventojus iš pietų Italijos regionų. Kai Italija sulaukė didžiulio pabėgėlių antplūdžio, pasekmes visų pirma pajuto pietų šalies gyventojai, taigi Lyga atsisakė nuorodos į šiaurinius regionus savo pavadinime ir kaip svarbiausią politikos klausimą iškėlė migraciją. Kritiką dėl nekontroliuojamos migracijos permetė ES, kaltindama tiek Briuselį, tiek kitas ES nares solidariai nesprendžiančias šios problemas.

Nuo pat Šiaurės Lygos įkūrimo pradžios partijos populiarumas pamažu augo, ne kartą sudaryta koalicija su S. Berlusconi partija, kuris taip pat yra ryški populistinė figūra Italijos politikoje: be užuolankų griežtai pasisakantis prieš imigrantus. Kontekstas ir priežastys, kurios lėmė Šiaurės Lygos populiarumo išaugimą analizuojamos pritaikant anksčiau aprašytą tyrimo modelį, pagal išskirtus radikalios dešinės ryškiausius kriterijus.

4.2. Radikalių dešiniųjų partijų Italijoje stiprėjimo aiškinimas

Per neoliberalizmo erą suformuotas nesaugumo jausmas ir nelygybė, neišsipildęs gerovės valstybės projektas bei ideologinė tradicinių partijų krizė, kaip buvo analizuojama ankstesniuose darbo skyriuose, lemia palankias sąlygas radikalios dešinės populistinėms partijoms iškilti. Tyrimo modelyje išskirti svarbiausi analizuojamų partijų bruožai bus aptariami šiame skyriuje, atskiruose kontekstuose aiškinantis, kodėl radikalios dešinės partijos sulaukia palaikymo Italijos atveju.

Požiūris į imigrantus.

Dažniausiai radikalių dešiniųjų partijų sėkmė yra aiškinama tuo, jog jos sulaukia elektorato palaikymo dėl savo griežtos pozicijos prieš imigraciją. Radikalių dešiniųjų partijų nuostata yra išsaugoti nacionalinį identitetą ir kaip grėsmę tam įvardijami atvykėliai iš kitų kraštų. Mokslininkų, tyrusių radikalios dešinės paramos augimą, analizės rodo sąsajas tarp aukšto šalies imigracijos lygio ir didėjančio nedarbo su augančiu radikalių dešiniųjų partijų populiarumu. Vis tik populiarumas auga dažniausiai tik tada, kai ekonominė padėtis bendrai yra nepatenkinama. Ir apskritai dauguma radikalios dešinės partijų turi gana plačias programas, kurios ne visada apima kultūrinius ar rasinius klausimus ir potencialūs rinkėjai jas palaikyti gali ir dėl visiškai skirtingų priežasčių. Tačiau, kaip rodo analizuojamas Italijos atvejis, nors ir ne visada, bet vienokiais ar kitokiais atvejais imigracijos didėjimas lemia radikalių dešiniųjų partijų sustiprėjimą. Priklausomai nuo šalies konteksto ir naudojamos partijų retorikos, požiūris į imigrantus yra dešiniojo flango populiarumą nulemiantis veiksnys. Aiškinant radikalių dešiniųjų partijų sėkmę per imigracijos požiūrį, svarbūs yra du aspektai: ksenofobinis ir socialinis – ekonominis motyvas.

Kai kurių politologų teigimu, Šiaurės Lygos ksenofobinė platforma yra apibūdinama kaip nežalinga ir nekenksminga („innocuous xenophobia“).⁷⁶ Šiaurės Lyga lyginama su neofašistiniais judėjimais yra veikiau apibūdinama kaip toleruojama demokratinė ir populiari jėga.⁷⁷ Šiaurės Lygai įgaunant vis daugiau populiarumo, apie 2003-2008 metus, vykusios protesto akcijos, eisenos ir kitos manifestacijos, kaip apibūdina Martina Avanza (2010) buvo visiškai priešingos to, kaip galima būtų įsivaizduoti ksenofobinį protestą. Įvairūs neofašistiniai judėjimai, taip pat ir buvusios Nacionalinio Aljanso partijos nariai ar šalininkai savo poziciją parodo sukurdami agresyvių paveikslą:

„Radikalios dešinės aktyvistai, visi vyrai, jauni, juodai apsirengę, skustomis galvomis, iškėlę vėliavas ir dėvintys marškinėlius, „papuoštus“ nacizmo simboliais, stovi traukinių stotyje, žvelgia piktai ir agresyviai, kojomis tvirtai išsirėmę į grindinį ir sukryžiaivę rankas prieš save. Jų nebuvo didelė grupė, jie nešaukė jokių šūkių, bet parodė savo agresyvumą.“⁷⁸

Sukuriamas homogeniškas darinys, visi jie vienodi, kalbant apie jų lytį, amžių, aprangą, šukuosenas ir kūno kalbą. Vaizdas toks tarytum tai yra šiandienos atmaina praeities fašizmui.

O tuo tarpu Šiaurės Lygos manifestacijomis sukuriama heterogeniškas vaizdas, išsiskiriantis nebent žalios spalvos detalėmis (Būtent su šia spalva yra siejama Šiaurės Lygos partija, jos simbolis yra žalias ratas baltame fone):

„Vilkėdami tik žalios spalvos atributiką ir nieko, kas primintų karinį aprangos kodą. Tarp protestuotojų ir vyrai ir moterys, vieni vyresni, netgi pensininkai, kiti jaunesni. Tarp protestuotojų netgi moteris invalido vežimėlyje“⁷⁹

Akivaizdu, jog nenorėdama prisiklijuoti fašistinės, ekstremistinės etiketės Šiaurės Lyga antiimigrantišką poziciją kaip įmanoma labiau sušvelnina. Pateisindama savo radikalų priešiškimą daugiakultūrinei visuomenei, vengdama kaltinimų rasizmu, Šiaurės Lyga vadovaujasi principu neva tai „gerbti kultūrų įvairovę“, remdamasi tuo, jog migracija kelia grėsmę ne tik tai vietinių piliečių tapatybei, bet taip pat ir pačių atvykėlių, kurie buvo „išstremti“ iš tėvynės. Ir tai ne tik patraukia radikalios dešinės palaikytojus, bet patraukia savo pusėn netgi ir labiausiai prisiekusius kairiuosius:

„Kairieji sako, jog mes esame rasistai. Bet ką tai reiškia leisti atvykti žmonėms ir leisti jiems gyventi po tiltais, vykdyti nusikaltimus ar patiems tapti organizuotų nusikaltimų aukomis

⁷⁶ Martina Avanza *supra note*, 69: 131-142

⁷⁷ *Ibid.*, 133

⁷⁸ Martina Avanza *supra note*, 69: 132

⁷⁹ *Ibid.*

tampant narkotikų prekeiviais arba prostitutėmis. Ar tai yra dosnumas? <...> Jūs sakote, kad esame rasistai, bet kita vertus, kairysis, kuris ramiai miega namuose, kai aplink vyksta visa tai, jis nėra rasistas!“⁸⁰

Skatinama žiniasklaidoje ir medijose nuolat eskaluojamų imigracijos temų, pabrėžiančių imigracijos Italijoje problemišumą, įkvėpta radikalių dešiniųjų partijų stiprėjimo ir kitose Europos valstybėse, ypač Austrijoje – FPO partijos lyderis J. Haideris ne kartą yra kvieštas į Šiaurės Lygos partijos susitikimus – Šiaurės Lyga palaipsniui leido sau griežtinti poziciją dėl imigracijos. Tai, kad partija nėra tiesiogiai siejama su neofašistiniais judėjimais, jai nebuvo nuo pat pradžių priklijuota antisemitizmo ir rasizmo etiketės, kaip kad tai buvo daroma Nacionalinio Aljanso partijai, kuri beje, gyvavo ganėtinai trumpą laiką ir niekada nesulaukė tiek palaikymo, stipriai palengvino kelią šiai partijai įgauti elektorato pasitikėjimo ir palaikymo rinkimuose.

Pasikeitus Lygos lyderiui ir prie partijos vairo stojus M. Salvini, artėjant parlamento rinkimams ir Italiją, kaip ir visą Europą slegiant pabėgėlių krizei, Lyga palengva vis judėjo radikalesnio ekstremizmo keliu. Prieš pat 2018 metų kovo rinkimus į parlamentą M. Salvini pažadėjo deportuoti pusę milijono nelegalių, dokumentų neturinčių, imigrantų, viešai pavadino islamą grėsme ir pasisakė, jog Italijai yra reikalingas „masinis išsivalymas“,⁸¹ - kas pademonstravo kraštutinį radikalizmą, ko jau nebegalima būtų pavadinti „nekenksminga“ ksenofobine baime. M. Salvini tapus vidaus reikalų ministru, vyriausybė nedelsdama ėmėsi visų įmanomų priemonių migracijai Viduržemio jūroje pažaboti: nuo susitarimų su Libija iki įsakymų uždaryti Italijos uostus laivams, kuriuos nevyriausybinių organizacijų, gelbėdamos pabėgėlius, švartuoja pietinėse Europos pakrantėse. Tokius nehumaniškus sprendimus, kuomet laivuose įkalinti imigrantai, įskaitant moteris ir vaikus, savaitėmis plūduriuoja prie Italijos uostų krantų, iki kol jiems bus leista išsilaipinti, kritikuoja tiek Briuselis, tiek Vatikanas. Drastiškomis priemonėmis Italijos valdžia sumažino atvykstančių migrantų skaičių 80% lyginant su praėjusiais metais.⁸² Ir nepaisant garsios kritikos toks sumažėjęs skaičius garsiai eskaluojamas žiniasklaidoje besididžiuojančio M. Salvini yra palankiai vertinamas didelės dalies Italijos rinkėjų. Be to, atgarsių sulaukiama ir iš kitų Europos valstybių, susiduriančių su ta pačia problema. Vokietijoje, aršūs A. Merkel kritikai ragina sekti Italijos vidaus reikalų ministro pavyzdžiu ir apsaugoti šalies sienas.⁸³

⁸⁰ *Ibid.*, 134

⁸¹ Alessio Perrone „A different league – how Italy’s far – right Lega Nord let go of its roots to govern“, *The Slow Journalism Company*, gegužės 31, 2018 <https://www.slow-journalism.com/delayed-gratification-magazine/a-different-league-how-italys-far-right-lega-nord-let-go-of-its-roots-to-govern>

⁸² Eglė Gatelytė „Vadina tiksničia bomba: kodėl tęsiasi Matteo Salvini pergalės žygis?“, *Delfi Lietuva*, kovo 31, 2019 <https://www.delfi.lt/news/daily/world/vadina-tiksincia-bomba-kodel-tesiasi-matteo-salvini-pergales-zygis.d?id=80693387>

⁸³ *Ibid.*

Vykdamas savo rinkiminę kampaniją, Lygos partijos pirmininkas palaikymo iš šalies pietų regionų sulaukti mėgino akcentuodamas partijos požiūrį į imigrantus. Atvykęs į Siciliją M. Salvini kreipėsi į vietos gyventojus: „Italija ir Sicilija negali būti Europos pabėgėlių stovykla“.⁸⁴ Sicilijos pietinės pakrantės yra vienos iš „karštųjų taškų“, kur atvyksta pabėgėliai iš Rytų. Vis tik reakcija, kurios sulaukė M. Salvini vizitas ir transliuojamas turinys buvo prieštaringa. Vieni susirinkusieji skandavo ir laikė plakatus su užrašais „Sveiki atvykę, pabėgėliai“, kiti palaikydami Lygos lyderio poziciją šaukė nebenorintys daugiau „parazitų“.⁸⁵ Ir būtent toks požiūris į imigrantus tikėtina nulėmė, jog Lygos partija pietiniuose šalies regionuose pelnė beveik 18%⁸⁶ rinkėjų balsų, kas yra ganėtinai netikėta, prisimenant su kokiomis idėjomis ši partija apskritai atėjo į politinę areną (su siekiu atskirti šiaurės regionus nuo centrinių ir pietinių). Iki partijos persiorientavimo nuo pozicijos „prieš pietų Italijos gyventojus“ į „prieš imigrantus“ jos populiarumas pietų Italijoje nesiekė nei 4%.

Kaip grėsmė ne tik tai įvardijami atvykėlių kultūriniai ir religiniai skirtumai, didesnę įtaką turi socialinis ir ekonominis dėmuo. Vienas iš naujai suformuotos vyriausybės, kurios sudėtyje Lygos ir Penkių žvaigždžių judėjimo koalicija, prioritetinių darbotvarkės klausimų yra lėšos migrantų išlaikymui. Nuolatos akcentuodami vietinius šalies gyventojus, sunkią šalies ekonominę padėtį, kurią nedelsiant reikia gerinti, norint, kad patys italai nevažiuotų iš šalies, Lygos partijos lyderiai akcentavo, jog lėšas, skiriamas migrantų išlaikymui reikalinga sumažinti.⁸⁷ Italijos skaudžiausios socialinės – ekonominės problemos yra augantis jaunimo nedarbas, kuris negauna net elementarios pragyvenimą užtikrinančios socialinės pašalpos, baiminamasi dėl ateities ir didelė dalis jaunų gyventojų išvyksta į kitas Europos šalis, tokias kaip Vokietija, Nyderlandai, Jungtinė Karalystė. Europos Sąjungos siunčiami įspėjimai, jog šaliai reikalinga taupymo politika, bet tuo pačiu įpareigojant aprūpinti tūkstančiais per dieną atvykstančių imigrantų yra sunkiai išsprendžiamas konfliktas, kurį radikali dešinė išspręsti yra pasiruošusi imigrantų sąskaita.

Akcentuodamos imigracijos keliamas aštrias problemas, kraštutinės dešinės partijos būtent atvykėlius paverčia šalį kamuojančių problemų kaltininkais. Tokia „atpirkimo ožių“ retorika kursto neapykantą tarp gyventojų, skatina rasizmą ir netoleranciją. Atvykėliai yra įvardijami kaip

⁸⁴ Naujienų agentūra BNS „Matteo Salvini: Italija negali būti „Europos pabėgėlių stovykla“, *Delfi Lietuva*, birželio 4, 2018 <https://www.delfi.lt/news/daily/world/matteo-salvini-italija-negali-buti-europos-pabegeliu-stovykla.d?id=78189545>

⁸⁵ Fanny Carrier „Italy cannot be Europe’s refugee camp: Mateo Salvini“, *The Local IT*, birželio 4, 2018 https://www.thelocal.it/20180604/salvini-in-sicily-to-push-new-tough-migration-line?fbclid=IwAR1IU77P-IqXi6Nr6SuVieBAsNyFg32o_8Y2j8uJ53kh1RI_ZBHx0yEugEg, žiūrėta balandžio 4, 2019

⁸⁶ Il Sole 24 ore, *Elezioni 2018*, prieiga per internetą: https://www.ilssole24ore.com/speciali/2018/elezioni/risultati/politiche/static/italia.shtml?refresh_ce=1&fbclid=IwAR2SLuz6fTYybJ_GV6jWeKNtKURKbv5dW7JHllr3jTXm4EHKLxOkJQl60ec, žiūrėta balandžio 11, 2019

⁸⁷ ELTA naujienų agentūra „Naujasis Italijos vidaus reikalų ministras sieks mažinti lėšas migrantų išlaikymui“, *diena.lt*, birželio 2, 2018 <http://m.diena.lt/naujienos/pasaulis/ekonomika-ir-politika/naujasis-italijos-vidauss-reikalum-istras-sieks-mazinti-lesas-migrantu-islaikymui-866706>

kaltininkai dėl įvairių problemų, kurios yra ne tik realios, bet neretai ir „pritemptos“, t.y. ekonominis nuosmukis, kultūrinio identiteto krizė, nusikalstamumo didėjimas, socialinių paslaugų, tokių kaip medicina, švietimas lygio nuosmukis. Ne visi mokslininkai vienareikšmiškai sutinka, jog imigracija 100% turi tiesioginį poveikį radikalaus dešiniojo flango populiarėjimo augimui, tačiau priklausomai nuo šalies, vidinio ir tarptautinio konteksto, imigracija gali turėti nemažą įtaką radikalių dešiniųjų partijų elektoratui.

Antagonizmas.

Nagrinėjant radikalią dešinę partiją, antagonizmas bus suprantamas kaip prieštaravimas ir nesuderinamumas, besireiškiantis valdančiųjų kritika ir stipria euroskeptiška pozicija. Iki į valdžią ateinant populistinės „Penkių žvaigždžių“ judėjimo ir radikalią dešinę partiją „Lyga“ sąjungai, Italiją valdė centro kairieji, kurių vyriausybė, kaip pripažįsta politologai, didesnių rezultatų nepasiekė. Demokratų partijos lyderiui M. Renzi teko netgi atsistatydinti iš premjero posto, žlugus iniciuotam referendumui dėl Konstitucijos pataisų panaikinti provincijų administracinius vienetus, taip sumažinant išsikerojusią biurokratiją. Ankstesnioji koalicija laikėsi aiškaus proeuropietiško plano, o be to tokį kursą palaikė ir įtakingas, Europos Centriniam Bankui vadovavęs M. Draghi. Vis tik baigiantis vyriausybės kadencijai, prieš 2018 metų rinkimus, valstybės skola siekė 130% viso Italijos BVP.⁸⁸ Bankų ir finansų sistemai skubiai reikiant pertvarkų ir apskritai šaliai esant arti krizės, kuri ne tik suduotų stiprų smūgį pačiai Italijai, bet ir visai Europai (Italija yra trečia pagal dydį ekonomika euro zonoje), esant daugybei problemų šalyje, radikalią dešinę flangą elektorato dėmesį patraukia kritikuodamas tuos, kurie yra valdžioje ir negali stabilizuoti padėties, o taip pat, Italijos atveju, kritikuodamas ir Europos Sąjungą, kurios beatodairiškai klausosi ir įsakymus vykdo Italijos valdantieji, neatsižvelgdami į pačios šalies interesus, kurie stipriai nukenčia. Visuomenės sluoksniuose vyraujant protesto nuotaikoms prieš tradicines partijas, kurios niekaip negali pateisinti elektorato lūkesčių, negali atliepti į jų nusivylimus ir galų gale išspręsti užsitęsusių problemų, radikalią dešinę partiją sulaukia vis daugiau populiarumo. Visuomenės pasitikėjimas tradicinėmis politinėmis partijomis krenta dėl korupcijos skandalų, neaiškių jų ideologijų ir nesutarimų, todėl savo balsus rinkėjai yra linkę atiduoti tiems, kurie save įvardija kaip protestuojančias prieš valdančiųjų elitą ir žada trokštamas permainas. Naudodamosios gyventojų nepasitikėjimu ir susvetimėjimu, susipriešinimu, radikalią dešinę partiją savime kursto pesimistines mintis ir pristato save kaip alternatyvą, kuri susitvarkysianti su visomis problemomis, su kuriomis negalėjo, o kurias galbūt ir sukėlė tradicinių partijų vadovavimas.⁸⁹

⁸⁸ Eurostat, *News Release Euro Indicators*, prieiga per internetą:

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1015035/2040695/164-2018-EN.pdf>, žiūrėta balandžio 4, 2019

⁸⁹ P. Ignazi *supra note*, 37: 119.

„Lygos“ lyderis, vidaus reikalų ministru tapęs M. Salvini ne kartą prieš 2018 metų rinkimus kritikavo tuometinį Italijos premjerą M. Renzi aklaui klausant Briuselio įsakymų ir vedant šalį prie apverktinų ir dramatiškų rezultatų. Partija „Lyga“, o taip pat ir populistinis „Penkių žvaigždžių“ judėjimas ne kartą pabrėždami, jog visuotinė gerovės valstybė nebeveikia, kaip turėtų veikti, didėja nelygybė ir smunka gyvenimo lygis, dar labiau stiprina pesimistiškas jausmų bangas tarp elektorato. Mokslininkai, aiškinęsi radiklios dešinės iškilimą ir taikę aiškinimą per valdžios kritikos prizmę, pastebi, jog tokios partijos meistriškai geba išnaudoti visuomenės nusivylimą, dar labiau jį paaštrindama pesimizmu. Tokiu būdu išprovokuojamas pasitikėjimas būtent radiklios dešinės partijomis.⁹⁰

Kaip ir buvo analizuojama anksčiau šiame darbe, nykstant ideologinei takoskyrai tarp politinės kairės ir dešinės, o kairei po truputį vis judant centro link, nesugebant atliepti visuomenei rūpinčių klausimų, iš politinės suirutės paprastai išlošia radikalus dešinysis flangas. Nuo 2000-ųjų metų ekonominės reformos dėl visuotinės gerovės bei darbo ir socialinių problemų sustojo, o darbo jėgos politinė vienybė stipriai tapo stipriai priklausoma nuo vadovaujančios centro kairės.⁹¹ Politinės kairės atkaklumas siekti bendradarbiavimo su darbo profsajungomis pamažu mažėjo, atsižvelgiant į rinkėjų motyvų scenarijus ir vis didesnė nepriklausomybė, ryškėjanti tarp darbo jėgos ir kairiojo politinio flango lėmė judėjimą dešinėsios pusės linkme.⁹² Tradicinis kooperatyvizmas rodėsi vis labiau žalingas ieškant naujo programinio partijų identiteto. Didėjantis darbo rinkos susiskaidymas apsunkina tiek profesinių sąjungų, tiek socialdemokratinių partijų siekius įgyvendinti įdarbinimo politiką, bei rinkiminę strategiją. Visgi politologų nuomone, kairiojo flango idealūs siekiai, tokie kaip turtinga gerovės valstybė, užtikrinanti visuotinę sveikatą, švietimą, pensijas, - sėkmingai įgyvendinti ir įgyvendinami, pakeliantys europiečių kartas iš proletariato į viduriniąją klasę. Be to technologijų pažanga amžinai pakeitė darbo pobūdį, didelės pramoninės profesinės sąjungos išnyko, todėl socialinė demokratija prarado savo tapatybę, neteko centrinio klausimo ir po truputį ėmėsi judėti dešiniojo flango link. Ne vieną kadenciją valdžius centro dešiniams su S. Berlusconi priešakyje, vėliau šansą davus centro kairiesiems su M. Renzi, Italijos visuomenėje vyrauja nusivylimo nuotaikos tiek vienais, tiek kitais. Nepasitikėjimą ir pailiustravo 2018 metų rinkimų rezultatai.

Radikalių dešiniųjų partijų populiarumas auga ne tik tai nusivylimo tradicinėmis partijomis kontekste, bet taip pat ir augančiu nepasitikėjimu ir nepasitenkinimu Europos Sąjungos institucijomis. Antagonizmas reiškiasi ne tik tai valdančiųjų kritika, bet ir ES kritikavimu. Nors iš

⁹⁰ P. Hainsworth „The Extreme Right“, iš *The Politics of the Extreme Right* (Londonas ir Niujorkas: Pinter, 2000), 11

⁹¹ Martina Avanza *supra note*, 69: 137

⁹² *Ibid.*

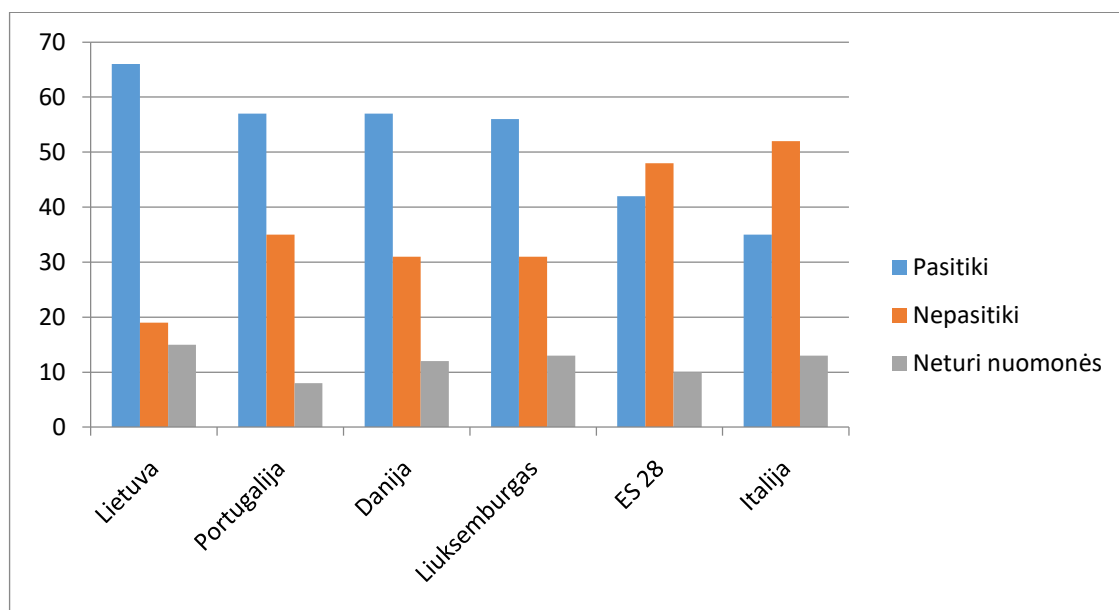
esmės radikali dešinės partijos nėra prieš pačią ES, kaip valstybių suartėjimo projektą, bet kritikuoja vien globalių problemų akcentavimą ir nacionalinių interesų ignoravimą. Radikalus dešinysis flangas pasisako už tokią sąjungą, kurioje nebūtų prarandamas suverenumas, mažėtų priklausomybė nuo JAV ir būtų kovojama su realiomis tarptautinėmis grėsmėmis, kaip islamo fundamentalizmas.⁹³ „Lygos“ lyderis M. Salvini siūlo naują Europos modelį, kuriam būtina atsikovoti prarastą nacionalinį suverenumą, saugoti išorės sienas, atsikratyti „eurokratų diktato“ ir suteikti daugiau laisvės „tautų apsisprendimui“. Tokia retorika atliepia elektorato nuogaštavimams. 2018 metų spalį atlikta Eurobarometro apklauso rodo, jog hipotetiško referendumo dėl išstojimo iš ES metu, net du trečdaliai italų balsuotų už pasitraukimą iš ES.⁹⁴ Šių metų balandžio 8-ąją įvyko ES dešiniųjų patriotinių partijų konferencija, kurios lozungas: „Link protingos Europos“. Iniciatorius M. Salvini į Milaną sukvietė radikalių dešiniųjų partijų lyderius iš Austrijos (FPO partija), Olandijos („Laivės partija), Suomijos (partija „Suomia“), taip pat Lenkijos ir Vengrijos valdančiųjų partijų „PiS“ ir „Fidez“ lyderius su tikslu pakloti pamatą rinkiminei kampanijai gegužę vyksiantiems Europos parlamento rinkimams. M. Salvini dar kartą pabrėžė, jog: „Europai reikalingas naujas kraujas, nauja svajonė ir nauja patirtis. Mus vadina nostalgikais ir nežvelgiančiais į ateitį, bet nostalgika yra Europa, o mes žvelgiam į ateitį, į naujoves. Europą per ilgai valdė bankininkai, biurokratai. Mes grąžinsime Europą žmonėms“. ⁹⁵ Jau ta pačią dieną po to, kai įrašas iš konferencijos buvo patalpintas internete, ji susilaukė teigiamų įvertinimų ir teigiamų komentarų su pažadais palaikyti Lygą ateisiančiuose rinkimuose kitą mėnesį. Nes kaip atskleidė Europos Komisijos Eurobarometro duomenys 2018 metų pavasarį pasitikėjimas Europos Sąjungos institucijomis Italijoje yra vienas iš mažiausių tarp visų valstybių narių. Mažesnę dalis visuomenės, pasitikinčios ES, yra tik Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje ir Graikijoje. ⁹⁶

⁹³ R. Eatwell „Ten Theories of the Extreme Right“ iš *Right – Wing Extremism in the Twenty – first Century*, P. Merkl ir L. Weinberg (ed.) (Londonas: Frank Cass, 2003), 55

⁹⁴ Adomas Šimkus ir Daiva Lapėnaitė „Euroskepticizmas nelygu euroskepticizmui: Europos rinkėjų nuotaika prieš EP rinkimus“ LRT radijo laida *Pasaulio laikas*, 2019 kovo 12, prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/pasulyje/6/826367/euroskepticizmas-nelygu-euroskepticizmui-europos-rinkeju-nuotaikos-pries-ep-rinkimus>, žiūrėta balandžio 6, 2019

⁹⁵ Matteo Salvini, „Verso l’Europa del buonsenso“, ES patriotinių partijų konferencija, 2019 balandžio 8, prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=0xEtr9k6Fo4>, žiūrėta balandžio 9, 2019

⁹⁶ Standard Eurobarometer 89, Spring 2018 *Public opinion in the EU*, prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>, žiūrėta balandžio 4, 2019

7 pav. Pasitikėjimas ES institucijomis proc.

Viena pagrindinių nepasitikėjimo priežasčių negebėjimas vieningai spręsti problemų, ypač imigracijos klausimais, didesniais ar mažesniais mastais besireiškianti korupcija, negebėjimas efektyviai panaudoti ES fondų lėšas, liberalizavimo procesai ir kita vertus griežti apribojimai, netenkinantys nacionalinių interesų, bei didžiuliai turtai, susikoncentravusių „vienose“ rankose.⁹⁷ Nepasitikėjimas politikais skatina skepticizmą, kas neretai nulemia, jog elektoratas arba nesinaudoja savo rinkimine teise arba kaip protestą renkasi balsuoti už tuos, kurie pristato save kaip priešpriešą tų, kurie yra valdžioje. Vis tik dalis mokslininkų taip pat pastebi, jog partijos, kurios populiarumo sulaukia kaip elektorato protesto išraiškos padarinys, turi tendenciją ilgai neišsilaikyti valdžioje.⁹⁸ Galiausiai nusiviliama ir jų pačių populistine retorika. Tačiau šiuolaikinės radikalios dešiniųjų partijos Vakarų Europos valstybėse, turinčios stabilų ir socialiai apibrėžiamą elektorato palaikymą, tokiam teiginiui, jog tai tėra „blyksnio“ partijos prieštarauja. Italijoje populistinis Penkių žvaigždžių judėjimas pamažu praranda populiarumą, o koaliciją kartu sudaranti radikalios dešinės Lyga partija įgauna vis daugiau populiarumo ir prognozuojama, jog per kitus rinkimus galėtų viena pati, nesudarydama koalicijų, sudaryti vyriausybę. Ir nors ryškus antagonistinis bruožas yra svarbus aiškinant radikalios dešinės flango stiprėjimą, pilno vaizdo jis atspindėti negali. Bet tradicinių partijų krizė demokratinėse visuomenėse rodo politinių perspektyvų paklausą.

⁹⁷ Othon Anastasakis *Extreme Right in Europe: a Comparative Study of Recent Trends* (Londonas: The Hellenic Observatory, 2000), 23 http://eprints.lse.ac.uk/3326/1/Extreme_Right_in_Europe.pdf

⁹⁸ R. Eatwell *supra note* 87: 59

Nacionalizmas.

Daugelyje Europos valstybių radikalios dešinės partijos yra kovos su kultūrine globalizacija priešakyje. Baiminamasi, jog globalizacijos procesai galiausiai prives prie nacionalinio identiteto praradimo ir žalingos kultūrų asimiliacijos. Nacionalinis fokusas ir identiteto išsaugojimas yra vienas iš prioritetinių klausimų tokių partijų programose.

Nagrinėjant Italijos atvejį nacionalizmo perspektyvoje ryškus yra ir istorinis palikimas – fašizmas. Gilios socialinės ir ideologinės sąsajos, kilusios iš fašistinės Italijos laikotarpio, apsunkina politinę valią pasmerkti fašistinę praeitį. Skirtingai nei Vokietija pokario Italija tinkamai nesusitvarkė su fašistiniu palikimu ir to rezultatas yra besikuriantys neofašistiniai judėjimai ir partijos, tiesiogiai kildinamos iš fašizmo, t.y. Nacionalinio Aljanso partija.⁹⁹ Fašistinės ideologijos palikimą liudija ne tik tai architektūriniai monumentai: B. Musolinio obeliskas, milžiniškas sporto kompleksas „Foro Italico“, miestai iškilę vietoje pelkių, bet taip pat fragmentiškai pasirodančios fašistinių judėjimų eisenos, agresyvūs arba netgi ginkluoti išpuoliai prieš kitataučius. Kad fašizmas Italijoje nebuvo „nurašytas“ kartu su šio režimo žlugimu liudija net tikrai monumentai iš to laikotarpio. Dar ir šiandien B. Musolinio ir jo nacionalistinių idėjų atkurti Italiją, kaip kad Romos imperijos laikais, šalininkai nesikrato fašistų etiketės ir drąsiai išreiškia savo poziciją.

8 pav. Iki šių dienų išlikęs užrašas „DUX“ Džiano (Giano) kalno papėdėje (Rieti provincija) Šiandienos fašizmo šalininkai kasmet geni medžius, išreikšdami palaikymą fašistinės Italijos idėjai.

Nors valdančioji partija „Lyga“ Italijoje kratosi fašistinės etiketės, ji tiesiogiai neofašistinių partijų grupei niekada ir nebuvo priskiriama, tačiau jos pasisakymai prieš imigrantus, Italijos žmonių pozicionavimas pirmose gretose, visų pirma pačios Italijos interesų tenkinimas bet kokiame

⁹⁹Andrea Mammone ir Giuseppe A. Veltri „A sick man in Europe“ iš *Italy Today The Sick Man of Europe*, Andrea Mammone ir Giuseppe A. Veltri (ed.) (Londonas ir Niujorkas: Routledge, 2010), 4

kontekste, - neofašistiniai judėjimai ir elektoratas, stipriai prijauciantis tokiai ideologijai, palaikymą atiduoda būtent radikaliausioms dešiniojo flango partijoms.

Kalbant apie kultūrinius aspektus, radikalus dešinysis flangas sugeba atliepti ir į visuomenės nuogaštavimus dėl imigrantų keliamos grėsmės tautiniam identitetui. Tokia rasizmo prieš kitataučius forma grindžiama ne tik tai rasės skirtumu, bet ir kultūriniais skirtumais: religija, mentalitetas.¹⁰⁰ Visuomenės nepasitenkinimas kyla dėl to, jog imigrantai, atvykę į demokratiškas Vakarų Europos valstybes, yra linkę gyventi atskiromis bendruomenėmis, laikytis savos kultūros ar religijos papročių ir sunkiai bei nenoriai integruojasi svečioje valstybėje. Atvykę imigrantai nori naudotis šiuolaikiškų demokratijų sugeneruotomis gėrybėmis, tačiau patys nenoriai taikosi prie vietinio gyvenimo „taisyklių“. Patys italai, baimindamiesi dėl nepaprastai turtingos kultūros praradimo, palaiko griežtą imigracijos politiką ir dėl kultūriniam identitetui kylančios grėsmės kaltina ES. Tokie pasipūtę italai, atsisakantys ES idėjos, tikintys valstybės galiomis šiek tiek primena anglų torius, kurių troškimas išstoti iš ES sunkiai ir komplikuoti pamažu virsta realybe. Nors Lyga ir netapatina savęs su neofašizmu, o kaip išsiaiškinome anksčiau, partijai sėkmingai pavyko išvengti tokių klijuojamų etikečių, vis tik radikalaus dešiniojo flango partijos vienaip ar kitaip turi aiškių nuorodų į fašizmą, o kai kurių mokslininkų darbuose, netgi yra kildinamos iš šios ideologijos. Nacionalistinė ideologija yra paremta valstybės galios akcentavimu, tautos, esamos kultūros išaukštinimu prieš atvykėlius. Gajus fašizmo palikimas Italijoje skatina balsuoti už artimiausią šiai ideologijai politinę partiją.

Autoritarizmas.

Teorijose, kildinančioms radikalias dešiniąsias partijas iš fašizmo ideologijos ir laikančioms jas neofašistiniu atgimimu, šios partijos neretai yra siejamos su autoritarine valdžia: represinėmis sistemomis bei vieno charizmatiško lyderio dominavimu. Vienas ryškiausių pavyzdžių, kuomet radikali dešinės stiprėjimas yra siejamas su būtent tokio lyderio iškilimu, yra Austrijos FPO partija ir jos ilgametis buvęs lyderis J. Haideris. Būtent jo charizmatiškos asmenybės dėka, kategoriškais pasisakymais prieš imigrantus ir kitataučius Austrijoje, FPO partija tapo lyderiaujančia jėga valstybės valdyme. Aiškinantis Lygos partijos Italijoje sėkmę, lyderio vaidmuo priskiriamas M. Salvini, kuris, italų žodžiais tariant, sugebėjo padaryti tai, ko iki galo devynioliktame amžiuje nesugebėjo padaryti Dž. Garibaldi, t.y. suvienyti italų tautą. Dar iki pabėgėlių krizės Europoje, o Lygos partijai tebesivadinant Šiaurės Lyga ir atstovaujant šiaurės Italijos gyventojų interesus, šalies gyventojų konfliktus kurstė ne tik tai skirtingų futbolo komandų palaikymas, bet ir „dvi Italijos“, atskiriančios šiaurės ir pietų regionus. Nuolatiniai įžeidinėjimai ir šiaurės italų neapykanta pietų italams, tyčiojimasis ar netgi pasitaikantys smurto išpuoliai prasidėjus pabėgėlių krizei ir

¹⁰⁰ G. Delanty *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė* (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002), 208

nebesuvaldomiems imigrantų antplūdžiams į Europą, baigėsi tuo, jog šiandien tiek šiaurės, tiek pietų italai dėl netenkinamos padėties ir visų negandų kaltina atvykėlius iš svetur. M. Salvini, pakeitęs partijos retoriką ir atsisakęs atstovavimo tik šiaurės italams, suvienijo visų regionų gyventojus, raskamas jiems naują blogo gyvenimo kaltininką – imigrantą. Toks „suvienytojo“ vaidmuo sustiprina M. Salvini figūrą Italijos politinėje arenoje, neretai būtent jam yra klijuojama valstybės „vairuotojo“ etiketė.

Pats M. Salvini irgi pristato save, savo partiją, kaip naują jėgą, kuri gali prižadinti nuvargusią Italiją. Jo autoritarinis būdas, nacionalistinės darbotvarkės, dėmesys žemesnėms ir vidutinėms klasėms, - toks derinys leidžia jam sėkmingai „parduoti“ save rinkėjams, tiek nusivylusiems ir nebesapitinkintiems jokia valdžia, tiek nostalgikiškai žvelgiantiems į fašizmą. Vis tik M. Salvini biografas A. Franzi pastebi, jog jis yra „labai ciniška ir oportunistiška asmenybė“¹⁰¹ ir jei po dešimties metų nacionalizmas nebebus tai, kas sutelkia rinkėjų palaikymą ir pasitikėjimą, tai jis jo ir atsisakytų.

M. Salvini kaip lyderio charizmatiškumas pasireiškia ne kuriu tvirtu, griežtu, tironišku vadovo paveikslu, bet, atvirkščiai, jis viešumoje dažnai pasirodo vilkėdamas policininko ar gaisrininko uniformą, taip siūsdamas žinutę rinkėjams, jog yra tas tvarkdarys, kuris reikalingas valstybei. Kaip lyderis jis pozicionuojamas ne dėl naudojamos agresyvios, represijomis paremtos retorikos, bet daugiau dėl jo populistinės manieros: asmenukės su rinkėjais, viešumoje vilkimi džemperiai su kapišonu, transliuojama žinutė, jog jis yra vienas iš „mūsų“, todėl juo galima pasitikėti ir patikėti valstybės „vairą“. Apskritai kaip pastebi politologai, M. Salvini elgiasi taip lyg dalyvautų nuolatinėje rinkiminėje kampanijoje. Jo populiarumas šalyje nuolat auga, nesėkmingai susiklosčius 2018-ųjų metų rinkimams kairiosios pakraipos partijoms: iki šiol valdžiusiai Demokratų partijai. Kairieji neturi lyderio. Populistinio Penkių Žvaigždžių judėjimo pirmininkas L. di Maio praranda savo populiarumą, nors būtent šis judėjimas nacionaliniuose rinkimuose pelnė daugiausiai rinkėjų balsų. Tačiau panašu, jog koalicija su Penkių Žvaigždžių judėjimu Lygos lyderiui leido patraukti savo pusėn ir dalį populistinio judėjimo palaikytojų.

Vis tik tai lygiagretus radikalių dešiniųjų partijų lyderių lyginimas su fašizmo ideologijos kuriu lyderio paveikslu nėra teisingas ta prasme, jog šiuolaikinėje Vakarų demokratijoje autoritarizmas sunkiai įsivaizduojamas dalykas. Lyderių figūra daugiau išskyla kaip populistinis manevras, orientuotas į žemiausias mases. Sąsajų su represijomis, būdingoms fašistiniams režimams, radikalių dešiniųjų valdyme Italijoje taip pat sunku pastebėti.

¹⁰¹ „Matteo Salvini, Italy's de facto leader, is instinctively authoritarian“ iš The Economist, 2018 birželio 26, prieiga per internetą: <https://www.economist.com/europe/2018/07/26/matteo-salvini-italys-de-facto-leader-is-instinctively-authoritarian>, žiūrėta balandžio 10, 2019

4.3. Radikalaus dešiniojo populizmo raiška Italijoje

Stiprėjanti radikalaus dešiniojo populizmo banga stipriau ar mažiau reiškiasi ne vienoje Europos valstybėje ir tai yra siejama su socialinėmis transformacijomis: susilpnėjusiu visuomenės tarpusavio santykiu, sienų nykimu ir silpnėjančiu nacionaliniu vaidmeniu, naujų gamybos formų atsiradimu, ekonomine ir kultūrine globalizacija, kuri siejama su masiniu gyventojų migravimu iš skurdesnių regionų į turtingesnius, kultūrų maišymusi. Visi šie procesai griauna nusistovėjusius socialinius santykius, didina atotrūkį ir nelygybę globalizuotame pasaulyje. Atsiranda susvetimėjimas ir nepasitenkinimas, įtampa, kurią „numalšinti“ žada populistinės partijos. Radikalus dešinysis flangas sparčiai stiprėja, o jo populiarumą skatina ir tokių partijų naudojama populistinė retorika. Kaip aprašyta tyrimo modelyje, populizmo raiška radikalių dešiniųjų partijų Italijoje retorikoje bus analizuojama per tris ryškiausias populizmo prizmes, t.y. „žmonių valdžios“, ekonominio populizmo ir imigrantų „grėsmės“.

„Žmonių valdžia“.

Italijos radikalsios dešinės populizmo rėmuose egzistuoja aiški tiesioginė nuoroda į Europos Sąjungą, kuriai globalizacija yra laikoma veiksmu leidžiančiu įdiegti neribotą neoliberalią ekonomiką. Globalizacijos ekonominiai padariniai yra suformuluoti per socialinio nesaugumo ir nelygybės prizmę, kas iš esmės yra artima kairiajam flangui. Didėjantis darbo rinkos nestabilumas, darbuotojų išnaudojimas, pingant darbo jėgai, nestabilus darbas ar netgi solidarumas Trečiojo pasaulio atžvilgiu gali būti ne tik tai kairiųjų pažiūrų spektre, bet taip pat sėkmingai išnaudojamas ir radikalaus dešiniojo populizmo. Manoma, kad globalizacija nuskurdina ir pavagia, provokuoja ekonomines krizes ir iš esmės yra antisocialinė.¹⁰² Radikalioji dešinė bando sujungti antiglobalizacinius klausimus kartu su nacionalistine ideologija. Siūlymai kovoti su neigiamais globalizacijos padariniais yra grindžiami ekonominiu nacionalizmu ir gerovės šovinizmu.¹⁰³ Populistiškai tai perteikiama su nuoroda į „mūsų žmonėms“ šūkiu. Ekonominės globalizacijos aukomis laikoma ne tik nacionalinė ekonomika ir darbuotojai, bet ir smulkūs vietos verslai, tradicinės šeimos (kartu su demografinio mažėjimo problema), tradicinės bendruomenės ir jų tradiciniai ryšiai ir vertybės. Todėl dažniausiai vartojami terminai Italijos kraštutinės dešinės populistų yra „paprasti žmonės“, „darbuotojai“, „Italija ir italai“.

¹⁰² Manuela Caiani, Donatella della Porta ir Claudius Wagemann, *Mobilizing on the Extreme Right* (Oxford University Press: 2012), 178.

¹⁰³ Manuele Caiani, Donatella della Porta ir Claudius Wagemann „Mobilizing on the Extreme Right“, (2012): 180, cituoja iš C. Mudde *Western Democracies and the New Extrem Right Challenge* (Londonas: Routledge, 2004), 41

Kaip protesto išraiška prieš valdančiuosius neretai yra balsuojama už bet kokias alternatyvas. Prieš dabartinę vyriausybę Italijoje valdžiusių centro kairiųjų – Demokratų partijos lyderis M. Renzi atsistatydino iš karto po nesėkmingo inicijuoto referendumo dėl provincijų panaikinimo. Visišką fiasko patyrusi inicijuota konstitucijos pataisa, siekiant sumažinti korupciją bei biurokratiją šalyje tapo visišku fiasko. Politologai sutinka, jog vienas iš motyvų rinkėjams balsuoti prieš konstitucijos pataisą – panaikinti provincijas – buvo priešiško valdžiai išraiška. M. Renzi prieš referendumą viešai pareiškė pasitrauksiantis iš ministro pareigų, jei referendumas bus nesėkmingas. Prieš konstitucijos pataisas balsavo 59,1% rinkėjų ir iš karto po to M. Renzi paliko savo postą.¹⁰⁴ Opozicinės partijos, Lyga bei Penkių Žvaigždžių judėjimas tuometinius valdančiuosius nuolat kritikuodami žiniasklaidoje, socialinių tinklų paskyrose sukūrė įtikinamą priešpriešą tarp „valdančiųjų elito“ ir „paprastų žmonių“. Neapykantos, nepasitenkinimo kurstymas atspindėjo populistinių partijų pergale kituose nacionaliniuose rinkimuose.

Tradicinė centro kairiųjų Demokratų partija rinkiminės kampanijos metu pristatinėjusi save kaip vyriausybę, kuri išgelbėjo Italiją nuo ekonominės katastrofos pralaimėjo prieš populistines partijas, aistringai žadėjusias geresnį gyvenimą „mūsų žmonėms“. Būdamos apdairios ir realistiškos tradicinės partijos, kaip parodė 2018 metų rinkimų rezultatai, nesugebėjo atremti populizmo įsigalėjimo šalyje.

Ekonominis populizmas.

Ekonominis populizmas radikalių dešiniųjų partijų retorikoje reiškiasi visišku ekonomikos supaprastinimu. Dėl finansinių šalies problemų dažniausiai kaltinami imigrantai, pralobę valdantieji ir Europos Sąjunga, kuri, pasak populistų, sukelia daugiau problemų negu jų išsprendžia ir visiškai neatsižvelgia ir netenkina nacionalinių Italijos interesų.

Rinkiminės kampanijos metu Penkių Žvaigždžių lyderiai visuomenei pažadėjo bazinį piliečio pajamų paketą.¹⁰⁵ Kilnius tikslus turinti iniciatyva, pasveriant šalies finansines galimybes, yra absoliučiai utopinė ir be abejonės suveikęs populistinis triukas rinkiminės kampanijos metu. Įsipareigojimai Europos Komisijai subalansuoti šalies finansinę padėtį, neleidžia planuoti tokio perviršinio deficito projektų. Praktikoje nerimą kelią ir tai, jog toks eksperimentas gali tapti administracine našta ir nepasiekti būtent tų, kuriems socialinė parama labiausiai reikalinga. Be to, tokia sistema Italijoje, kurioje skaudi problema yra šešėlinė ekonomika, ypatingai kalbant apie pietinius regionus, sunkiai galėtų tinkamai veikti ir tai tik padidintų riziką sugriūti tradiciniams

¹⁰⁴ „Italian PM Matteo Renzi resigns after referendum defeat“ iš *The Guardian*, 2016 gruodžio 5, prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/04/matteo-renzis-future-in-the-balance-amid-high-turnout-in-italy-referendum>, žiūrėta balandžio 10, 2019

¹⁰⁵ Ferdinando Giugliano „Italy Starts Handing Out Free Money“ iš *Bloomberg*, 2019 sausio 28, prieiga per internetą: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2019-01-28/italy-s-populists-hand-out-some-free-money>, žiūrėta balandžio 10, 2019

darbo santykiams. Kita dabartinės koalicijos narė partija Lyga savo rinkėjus traukė kitokiu ekonominio populizmo „masalu“, žadėdama sumažinti mokesčius, kas ypač apeliavo šiaurės Italijos gyventojams, kurie jaučiasi išlaikantys visą Italiją. M. Salvini teigimu būtent mokesčių mažinimas gali išgelbėti šalies ekonomiką. Deja, toks biudžeto planas, kokį parengė koalicinė vyriausybė, norinti įgyvendinti savo pažadus rinkėjams, buvo atmestas Europos Komisijos ir grėsė sankcijomis, jeigu Italijos valdantieji nepakoreguos jo tokiu kursu, kuriuo ėjo buvusi vyriausybė, siekdama subalansuoti šalies skolas.¹⁰⁶

Penkių Žvaigždžių judėjimas ir partija Lyga, prieš rinkimus visuomenei žadėję atsigauančią ekonomiką sunkiai geba įgyvendinti šią svajonę. Drastiškai mažėjančios investicijos ir ekonomikos augimo stagnacija, Europos Komisijos pasvertos baimės dėl vyriausybės sudaryto metinio biudžeto projekto iliustruoja populistinių partijų neišmanymą ir problemų sprendimų suprimityvinimą. Numatyti pensijų didinimai, bazinės pajamos visiems, - numatomos didesnės valstybės išlaidos, kurios nukrypsta nuo anksčiau įgyvendintų reformų ir ankstesnės valdžios bei Europos Komisijos susitarimo dėl išlaidų mažinimo. Tačiau koalicijos teigimu toks parengtas biudžetas tik padės atgaivinti ekonomikos augimą ir sumažinti skolą. Vis tik tiek investuotojai, tiek Europos Komisija reiškia didelį nerimą, baiminamasi, jog iš krizės nereikėtų gelbėti trečios pagal dydį ekonomikos euro zonoje.

Imigrantų „grėsmė“.

Ankstesnėse mokslininkų atliktose analizėse yra patvirtinamas ryšys tarp radikalaus dešiniojo populizmo formuojamo ekonominės globalizacijos diskurso ir imigracijos. Tiesa tiek dešiniojo, tiek kairiojo flango antiglobalizaciniai pareiškimai turėtų būti atskirti ir populizmas Italijos vyriausybėje yra būtent atitinkantis radikalų dešinįjį populizmą.

Dešiniojo sparno argumentavimas per neoliberalios ekonomikos prizmę yra toks, jog trečiųjų šalių eksploatacija iššaukia tarptautinės migracijos procesus. Žmonės yra priversti emigruoti, ieškodami geresnių gyvenimo sąlygų, Markso žodžiais tariant, ieškodami, kur brangiau „parduoti savo darbą“ ir tokiu būdu Vakarų Europa tampa tarsi moderni vergvaldė, išnaudodama imigrantus. Ir toks požiūris yra labai artimas Kairiajam flangui, tačiau esminis skirtumas yra tas, jog tokia „šiuolaikinė vergovė“ nėra stigmatizuota imigrantų žmogaus teisių ar integracijos požiūriu, bet būtent vertinant imigrantų poveikį pačiai valstybei ir jos piliečiams. Imigrantai yra kaltinami dėl to, jog socialinė apsauga, nedarbo lygis randasi vis blogesnėje situacijoje, negu kad jie jau apskritai yra dėl egzistuojančios ekonominės globalizacijos. Šia prasme imigrantai nėra tik globalizacijos aukos, laikantis antikapitalistinės tradicijos, bet vertinant iš radikalios dešinės perspektyvos, jie kaip tik turi

¹⁰⁶ „The European Commission rejects Italy’s budget“ iš *The Economist*, 2018 spalio 27, prieiga per internetą: <https://www.economist.com/europe/2018/10/27/the-european-commission-rejects-italys-budget>, žiūrėta balandžio 13, 2019.

tam tikrą konkurencinį pranašumą. Būdami „visiškai orientuoti į pinigus“ jie pigiau parduoda savo darbą ir iš esmės netgi tokiu būdu išlošia iš globalizacijos proceso. Vertinant radikalią dešinės populistinę antiimigrantišką retoriką susidaro įspūdis, jog dėl visų socialinių ir ekonominių nesėkmių yra kalti imigrantai.

Dar vienas populistinis argumentas, nukreiptas prieš atvykėlius, remiasi kultūros skirtumų išryškiniu. Nagrinėjama Lygos partija ir kartu koalicijoje esantis Penkių Žvaigždžių judėjimas viešai tiesiogiai nenaudoja rasistinės retorikos, bet kita vertus, jų griežta antiimigracinė pozicija kursto neapykantą ir nepakantumą kitataučiams šalyje, ypač kalbant apie atvykėlius iš musulmoniškų kraštų. Jungtinių Tautų organizacija viešai pareiškė, jog dėl padidėjusių išpuolių prieš kitataučius rasiniais pagrindais, yra kalti Italijos politikai, kurie savo antiimigrantiška, kitataučiams nedraugiška retorika skatina rasizmą ir kelia ksenofobijos jausmus tarp visuomenės.¹⁰⁷ Gyventojų migracija ir sunkus atvykėlių integracijos procesas atskiria juos nuo vietinių, formuojasi dvi priešingos stovyklos, menka pasitikėjimo lygis visuomenėje o kartu su socialinėmis ir ekonominėmis problemomis, taip pat mažėje ir pasitikėjimas visos santvarkos veiksmingumu, todėl kol tradicinės demokratijos partijos ilgai svaria ir matuoja problemų sprendimų būdus, populistinės partijos pateikia juos čia ir dabar, naudodamosios visuomenės susiskaldymu ir nusivylimu.

¹⁰⁷ Jon Sharman „UN condemns Italy’s unashamed racism and xenophobia‘ in human rights statement“ iš *Independent*, 2018 lapkričio 21, prieiga per internetą: <https://www.independent.co.uk/news/italy-immigration-rules-security-decree-matteo-salvini-un-human-rights-migrants-asylum-a8645161.html>, žiūrėta balandžio 13, 2019

IŠVADOS

1. Daugelyje valstybių neoliberalizmas pasireiškė politikų, ekonomistų ir teisininkų bandymais liberalizuoti valstybę globalizacijos neapibrėžtumo ir užaštrinto individualizmo vystymosi sąlygomis. Neoliberalizmo šalutiniai poveikiai: nesaugumo jausmas, nelygybė, baimės dėl neužtikrintos ateities, nemoralumas, - formuoja klausimus ir problemas, kurioms reikalingi kompleksiški, gilios analizės reikalaujantys sprendimai. Šiandien vis labiau neramu dėl Europos Sąjungos kaip neoliberalaus projekto žlugimo. Tokios problemos nėra atsiradusios per pastaruosius metus, bet tai yra paties neoliberalizmo projekto išdava, o opiems klausimams išspręsti reikalingas tiek visuomenės, tiek politikų bendradarbiavimas.

2. Gerovės valstybės projektas yra socialinė pažanga pasiekta neoliberalistų ir socialdemokratų konsensuso dėka. Esminis gerovės valstybės plėtros aspektas – kova su skurdu, socialine bei ekonomine nelygybe. Gerovės valstybės klestėjimo laikotarpyje sumažėjo tiek skurdas, tiek nelygybė, tačiau Vakaruose skirtis tarp turtingųjų ir neturtingųjų per pastaruosius dešimtmečius padidėjo, taip pat kaip ir nepasiturinčiųjų skaičius. Neišsilaikęs gerovės Valstybės projektas rodo, jog socialinė demokratija pateko į ideologinę ir politinę krizę, nepasiekė aiškios krypties ir tikslo sutarimo. Tai lėmė ne tik kairiųjų judėjimą dešinės kryptimi politiniame spektre, bet ir sudarė palankias sąlygas populistinėms radikalioms dešinės partijoms stiprėti ir pakeisti tradicines.

3. Tradicinės politinė kairė ir dešinė turi viena kitai priešingas, aiškiai apibrėžtas ideologijas. Skirstymas yra paremtas pagrindinėmis politinėmis vertybėmis, tokiomis kaip laisvė, lygybė, tvarka ir kt. Remiantis šiomis vertybėmis formuojasi skirtingi požiūriai į politikos vykdymą. Toks kairės/dešinės skirstymas siekia Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikus ir yra plačiai pripažįstamas demokratinėse santvarkose. Po 2-ojo pasaulinio karo dešiniojo flango partijos buvo tarsi „nuošaliųjų“ tarpe, jos vertintos su didele atsarga, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais populiarumą praranda kairysis flangas. Mokslininkų analizės rodo, jog kairiesiems vis labiau „dešinėjanč“, o dešiniams „kairėjanč“ prasideda ideologinė krizė. Nevieninga kairė, neturinti aiškios krypties, ne tik tai pradeda kvestionuoti tokį kairės/dešinės skirstymą politikoje, bet taip pat praranda pranašumą prieš radikalioms dešinės partijoms.

4. Radikalių dešiniųjų partijų prigimtis yra ganėtinai įvairi, todėl jų aiškinimo sudėtingumas slypi ir jų ideologiniuose skirtumuose. Tokios partijos yra pozicionuojamos kraštutiniame dešiniajame kampe, nors į griežtai apibrėžtus rėmus jas patalpinti yra ganėtinai keblu. Skirtingose valstybėse šiuolaikinė radikali dešinė formavosi skirtingų: socialinių,

ekonominių, kultūrinių, politinių ir tarptautinių aplinkybių kontekste, todėl nėra vienodai reikšminga visose valstybėse.

5. Populizmas daugelyje mokslininkų analizių yra traktuojamas kaip siaura ideologija, kuri apsiriboja ribotomis idėjomis, t.y. „paprastų žmonių“ interesų tenkinimas, priešinimasis esamam elitui ir kitoms grupėms, kurios nepatenka į „mūsų žmonių“ sąvoką. Populizmas reiškiasi ekonominiu populizmu, politikos supaprastinimu, kritika valdančiųjų atžvilgiu, kiršinimo kurstymu ir pesimistinių nuotaikų skleidimu. Kadangi pirminiu rinkiminės kampanijos tikslu tampa rinkėjo dėmesio patraukimas, populistinės partijos, naudodamosios propaganda, charizmatiškų lyderių ir drąsių, nerealistiškų pasisakymų pagalba, atveria galimybes populizmo įsigalėjimui moderniose demokratijose.

6. Radikalių dešiniųjų partijų stiprėjimas dažniausiai yra aiškinamas remiantis tokiais kriterijais:

- Autoritarizmas: represinės sistemos, vieno lyderio iškėlimas
- Nacionalizmas: istorinis palikimas, kultūrinės globalizacijos priešprieša, grindžiama kultūrinio identiteto praradimu.
- Neigiamas požiūris į imigrantus: priešprieša ekonominei globalizacijai, grindžiama socialiniais – ekonominiais iššūkiais, ksenofobine baime.
- Antagonizmas: valdančiųjų kritika, skepticizmas – priešprieša politinei globalizacijai, grindžiama politinės nepriklausomybės praradimo baimėmis

7. Remiantis tyrimo modeliu, kuris yra suformuotas pagal išskirtas ryškiausias radiklios dešinės aiškinimo ideologijas, atlikta Italijos radikalių dešiniųjų jėgų analizė. Radikalaus dešiniojo flango Italijoje ištakos slypi fašizmo ideologijoje, kurio atgarsiai stipriai juntami ir šiandienos modernioje demokratijoje. Tačiau šiandienos valdančioje koalicijoje esanti partija „Šiaurės Lyga“ remiasi visai kitomis socialinėmis, ekonominėmis, tarptautinėmis ir kultūrinėmis aplinkybėmis, kurių viena svarbiausių yra visuomenės nepasitenkinimas socialine – ekonomine padėtimi ir nusivylimas tradicinėmis partijomis. Italijos atveju ypač išryškėja radikalių dešiniųjų jėgų euroskepticizmas ir neigiamas požiūris į imigrantus. Šiaurės lygos pozicija yra tokia, jog sunkiai kontroliuojama imigracija, dideli atvykėlių srautai ir priklausomybė Europos Sąjungai yra pagrindiniai kliuviniai sėkmingam šalies vystymuisi. Užaštrindamas esamą padėtį valstybėje, radikalus dešinysis flangas kursto dar didesnę visuomenės nepasitenkinimą ir susipriešinimą ir tokiomis aplinkybėmis prisistato kaip alternatyvi jėga, įvesianti trokštamą tvarką, stabilumą ir gerovę.

8. Radikalių dešiniųjų partijų stiprėjimą lemia ir jų vartojama populistinė retorika. Pagrindiniai bruožai, kuriais reiškiasi populizmas yra: 1) „Žmonių valdžios“ vaizdavimas, kaip priešprieša „valdančiajam elitui“ ir kritika dabartinei valdžiai 2) Ekonominis populizmas, besireiškiantis supaprastintais ir suprimityvintais problemų sprendimų siūlymais, kurių įgyvendinimas ne tik kad neišspręstų sudėtingų problemų, bet, priešingai, gali privesti prie didesnių krizių scenarijų. 3) „Imigrantų grėsmės“ eskalavimas, kurstant neapykantą visuomenėje, paremtą ksenofobinėmis baimėmis. Italijos atveju, Šiaurės Lygos partijos retorikoje ir vykdomoje praktikoje daugiausiai reiškiasi imigrantų, kaip grėsmės vaizdavimas. Populistiškai retorika vartojama pristatant imigrantus, kaip kaltininkus dėl netenkinamos socialinės bei ekonominės šalies padėties. Ne mažiau reikšmingas ir ekonominis populizmas, kuris praktikoje reiškiasi nepasvertais biudžetiniais vyriausybės projektais, dėl kurių nerimauja ne tik tradicinės partijos Italijoje, bet ir Europos Komisija.

SANTRAUKA

Radikalios dešiniosios partijos kaip mokslininkų tyrimų objektas nėra naujas dalykas. Tokių partijų sėkmės ir nesėkmės istorijos per pastarąjį dešimtmetį politikos mokslininkams kelia nemažai klausimų, iš kurių pagrindinis, kas lemia radikalių dešiniųjų partijų iškilimą, ir kylančią svarbą politinėje arenoje. Atsakymai į tokį klausimą slypi atskirų valstybių atvejų studijose, kadangi bendrai paaiškinti tokį reiškinį, nėra lengva. Paprasti paaiškinimai, tokie kaip nusivylimas esama valdžia, didelės imigrantų bangos, nebūtinai gali būti bendrą priežastingumą aiškinantys dėmenys net ir labai panašiose valstybėse. Darbe bus analizuojamas Italijos valstybės atvejis, analizuojama, kaip radikalios dešiniosios partijos įgauna svarų vaidmenį ir kaip jų sėkmę remia naudojamas populizmas. Italijos vyriausybė 2018 metais suformuota iš populistinės „Penkių žvaigždžių“ (Cinque Stelle) ir antiimigrantiškai nusiteikusių „Šiaurės Lyga“ (Lega Nord) partijų kuria konfrontaciją tarp Europos Sąjungos institucijų ir Italijos valdžios. Tiek radikalių dešiniųjų partijų tematika, tiek populizmo raiška jų retorikoje, yra suvokiami kaip žalingi reiškiniai tolimesniems demokratijos, partinės sistemos procesams, o taip pat ir Europos Sąjungos stabilumui bei saugumui. Būdamą trečia pagal dydį euro zonos ekonomika, Italija, nuklydusi į nestabilumo zoną, išbalansuotų visą Europos Sąjungą.

Pagrindinis šio darbo tikslas yra išanalizuoti Italijos atvejį, koku keliu ir kokiomis aplinkybėmis kyla radikalus dešinysis flangas Italijoje ir kaip tokiam tikslui pasiekti yra naudojama populistinė retorika. Norint pasiekti šį tikslą, pirmiausia atkreipiamas dėmesys į ekonominės globalizacijos kaip teorinio pagrindo kontekstą, analizuojama kaip per neoliberalizmo erą yra generuojamas nestabilumas ir nesaugumo jausmas. Taip pat aiškinamas išmontuotos gerovės valstybės reiškinys. Toks kontekstas yra suprantamas kaip palankus analizuojamų partijų kilimui. Taip pat atskiriami kairės ir dešinės politiniai spektrai, aiškinamasi, kuo reiškiasi tiek vienas tiek kitas flangas ir kaip radikalių dešiniųjų populistinių partijų kilimui pasitarnauja nykstanti aiški takoskyra tarp politinės kairės ir dešinės. Darbe aiškinama radikalios dešinės samprata, tyrimų raida politikos moksluose. Taip pat išskiriamas dėmesys populizmo fenomenui, apibrėžiama aiški radikalios dešinės ir populizmo prieiga ir samprata, kuri remiasi demokratijos patologijos aiškinimu. Nagrinėjamas sudėtingas ryšys tarp radikalaus dešinės flango, populizmo ir stabilios demokratiškos valstybės. Prieš analizuojant konkretų atvejį, aprašomi kriterijai leidžiantys apibrėžti radikalios dešiniosios partijos charakteristiką ir populizmo sklaidą. Sukuriamas individualus tyrimo modelis, išskiriantis daugiausiai moksliniuose šaltiniuose aptinkamus radikalios dešinės partijos kriterijus, ir analizuojama, kaip tokios partijos naudoja populizmą ir kokios konkrečios sąlygos lemia jų sėkmingumą. Galiausiai įvertinama tokio fenomeno neigiama įtaka.

Atvejo analizės tyrime naudojami aprašomasis ir turinio analizės metodai.

Išvados atsakoma į darbo pradžioje išsikeltus uždavinius. Analizė parodo, kurios pagrindinės radikalios dešinės ideologijos yra reikšmingiausios populistinių radikalių dešiniųjų partijų stiprinimo procese Italijos atveju. Taip pat išskiriama, kokia jų vartojama populizmo išraiška sustiprina analizuojamų partijų laimėjimus.

SUMMARY

Radical Right parties are not a new subject for research scientists. Analysis of such parties' successful or unsuccessful performance in political arena during the last decades raises a lot of unanswered questions among political scientists. One of the main concerns is to indicate what the causes for Radical Right parties' growth are. Answers to such dilemmas are hidden in separate state cases, because to explain such a phenomenon as the growth of Radical Right parties is more like a complex study and in different states it may vary. Ordinary explanations, such as: disappointment of the current government, increased flow of immigrants, - are not necessarily common components which can explain the causation even in similar states. In this thesis the case of Italy is analyzed by answering how the Radical Right parties gain more and more importance in governing the country and how it is supported by the populism these parties use in their rhetoric. The government of Italy has been formed in 2018 from populists "Five Stars Movement" (Cinque Stelle) and anti-immigrant party "Northern League" (Lega Nord) which is building an evident confrontation with the EU institutions and Italy's ruling class. Both, Radical Right position and populist rhetoric are counted as harmful elements for further democratic and political processes. What is more, it is a threat for the stability and security of the EU. Being the third economy in the EU, Italy could misbalance all the union, by choosing the wrong path towards instability zone.

The aim of this thesis is to analyze the case of Italy by answering in what ways and depending on what circumstances the right wing is gaining more power and how populism is supporting it. In order to explain it, the main focus is put on the economical globalization, which is used as theoretical background. The thesis analyzes how neoliberalism intensifies instability and insecurity. The failure of the Welfare State is also a substantial factor in explaining the rise of Radical Right. Such context is understood as a favorable setting for analyzed parties. The spectrum of political right and left is also explained in this work: what are the differences between these two parts, how both wings emerge and act, and how the blurring distinguishing line between left and right causes the rise of Radical Right populist parties. This work also reveals the concept of Radical Right, focusing on previous research works in political science. A considerable notice is also marked on the phenomenon of populism. A clear access and conception of Radical Right and populism is based on the interpretation of the pathology of democracy. The complex link between the Radical Right flange, populism and stable democratic state is analyzed. Before analyzing a particular case, the criteria for defining the characteristics of Radical Right parties and populism dispersion are described. An individual research model is created, which marks most common characteristics of radical right found in scientific literature. Analysis is conducted by answering how such parties use populism and what are the circumstances and specific conditions which determine the successful performance of radical right wing. Eventually, the negative impact is evaluated.

In the study case descriptive and content analyses methods are being used.

In conclusion, main questions of the analysis are answered. Research shows, which ideologies of Radical Right are the most significant in explaining the growth of Radical Right parties in Italy. The most significant expressions of populism are also picked out, in the case of Italy.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

LITERATŪRA

1. Anastasakis, Othon. *Extreme Right in Europe: a Comparative Study of Recent Trends* London: The Hellenic Observatory, 2000
http://eprints.lse.ac.uk/3326/1/Extreme_Right_in_Europe.pdf
2. Arter, David. „The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns“, *Government and Opposition*, Vol. 45, No 4, 2010
3. Avanza, Martina „The Northern League and its „innocuous“ xenophobia iš *Italy Today The Sich Man of Europe*, Andrea Mammone ir Giuseppe A. Veltri (ed.) 131-142, London & New York: Routledge, 2010
4. Betz, Hans – Georg. *Radical Right – Wing Populism in Western Europe*. Palgrave Macmillan, 1994
5. Betz, Hans Georg. „Favouring the Success and Failure of Radical Right-Wing Populist Parties in Contemporary Democracies“ iš *Democracies and Populist Challenge*, Y. Meny ir Y. Surel Palgrave Macmillan, 2002
6. Bielskis, Andrius Bielskis “The Principles of Democratic Socialism: History and Future Challenges” iš *Next Left*. Brussels: Foundation for European Progressive Studies, 1-16, 2018
7. Bobbio, Norberto. *Kairė ir Dešinė. Politinė skirtis*. Vilnius, Apostrofa, 2004
8. Brecher, Bob „Neoliberalism and its Threat to Moral Agency“ iš *Virtue and Economy*, A. Bielskis and K. Knight (eds.) 23-32, Londonas: Routledge 2015
9. Britt, Laurence. „Fascism Anyone“, *Free Inquiry Magazine*. Vol. 23, no. 2, 2004
<http://www.kropfpolisci.com/fascism.britt.pdf>
10. Burchardt, Marian ir Kirn, Gal. *Beyond Neoliberalism Social Analysis after 1989*. Berlynas: Palgrave Macmillan, 2017.
11. Caiani, Manuela, Donatella della Porta ir Claudius Wagemann. *Mobilizing on the Extreme Right*. Oxford University Press, 2012
12. Canovan, Margaret „Taking Politics to the People as the Ideology of Democracy“ iš *Democracies and Populist Challenge*, Y. Meny ir Y. Surel Palgrave Macmillan, 2002
13. Canovan, Margaret. „Populism for political theorists?“ iš *Journal of Political Ideologies*, 241-252, 2004
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1356931042000263500?scroll=top&needAccess=true>

14. Canovan, Margaret. „Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy”, *Political Studies* 48, 1999
15. Cohen, Gerald Allan. *Why Not Socialism?* Princeton: Princeton University Press, 2009
16. de Beauvoir, Simone. *The Ethics of Ambiguity*, trans. B. Frechtman. New York: Citadel Press, 1962
17. Delanty, Gerard. *Europos išradimas: idėja, tapatumas, realybė*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002
18. della Porta, Donatella, Hanspeter Kriesi ir Dieter Rucht. *Social Movements in a Globalising World*. Palgrave Macmillan, 1999
19. Eatwell, Roger „*The extreme right in Britain: The long road to „modernization“* iš *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, R. Eatwell ir C. Mudde (eds.) 62 – 79 London & New York: Routledge, 2004
20. Eatwell, Roger. „Ten Theories of the Extreme Right“ iš *Right – Wing Extremism in the Twenty – first Century*, P. Merkl ir L. Weinberg (ed.) London: Frank Cass, 2003
21. Eatwell, Roger. „The Rebirth of the “Extreme Right” in Western Europe?“, *Parliamentary Affairs*. Vol.53, no.3, 2000
https://www.academia.edu/2415355/The_rebirth_of_the_extreme_right_in_Western_Europe
22. Friedman, Milton. *Capitalism and Freedom*. Čikaga: Chicago University Press, 1982
23. Ginsburg, Norman. *Class, Capital and Social Policy Performance on OECD Countries*. (Niujorkas: Routledge, 1979
24. Hainsworth, Paul. „The Extreme Right”, iš *The Politics of the Extreme Right* London & New York: Pinter, 2000
25. Harvey, David. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, 2007
26. Hobbes, Thomas. *Leviathan* . Harmondsworth: Penguin, 1968
27. Ignazi, Pietro. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford University Press, 2003
28. Katzenstein, Peter Joachim. *Small States in World Markets*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1985
29. Koopmans, Ruud. ir S. Olzak, *Discursive opportunities and the evolution of right-wing violence in Germany*. *American Journal of Sociology*, 2004, 198–230
https://sociology.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj9501/f/publications/olzak_competition_theory.pdf
30. Mastropaulo, Alfio. „Politics Against Democracy: Party Withdrawal and Populist Breakthrough“, iš *Twenty First Century Populism*, G. Mazzoleni Palgrave Macmillan, 2008

31. McCashin, Anthony, *Continuity and Change in the Welfare State*. Dublinas: Palgrave Macmillan, 2019
32. McGrew, Anthony ir David Held *Governing Globalization: Power, Authority and Governance*, Willey, 2002.
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=feed5061-9ec0-4adb-bc2b-da2b45ffcab4%40sdc-v-sessmgr04>
33. Meny, Yves ir Y. Surel „The Constitutive Ambiguity of Populism“ iš *Democracies and Populist Challenge*. Y. Meny ir Y. Surel Palgrave Macmillan, 2002
34. Micocci, Andrea ir Flavia Di Mario. *The Fascist Nature of Neoliberalism*. Londonas, Niujorkas: Routledge, 2018
35. Mishra, Ramesh. *Globalisation and the Welfare State*. Cheltenham: Edward Elgar, 1999
36. Mudde, Cass. *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007
37. Mudde, Cass. *Western Democracies and the New Extrem Right Challenge*. London: Routledge, 2004
38. Norkus, Zenonas. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvos lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008
https://www.fsf.vu.lt/users/zennor/download/Foto/Norkus_KokiaDemoKoksKapitalizmas.pdf
39. Norris, Pippa. *Radical Right Voters and Parties in the Electoral Market*. New York: Cambridge University Press, 2005
40. Offe, Claus *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson, 1984
41. Olzak, Susan „Competition theory of ethnic / racial conflict and protest“, iš *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, David A. Snow, Bert Klandermans, Donatella della Porta, ir Doug McAdam (eds.) Oxford UK: Blackwell Publishers, 2013
https://sociology.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj9501/f/publications/olzak_competition_theory.pdf
42. Pasquino, Gianfranco. „Populism and Democracy “ iš *Twenty First Century Populism*, D. Albertazzi ir D. McDonnell New York: Palgrave Macmillan, 2008
43. Pierson, Christopher. *Beyond the Welfare State* (3rd ed.). London: Polity Press, 2006
Agrarian Demand and Pressure. *Journal of Social Policy*, 19(1): 69–91.

44. Rydgren, Jens. „Radical Right Populism in Sweden: Still a Failure, But for How Long?“, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 25 No. 1, 2002: 32, <http://jensrydgren.com/Still%20a%20failure.pdf>
45. Viviani, Lorenzo „A Political Sociology of Populism and Leadership“, *Societa Monumento Politica Rivista Italiana di Sociologia* vol. 8, 2017: 291. <http://www.fupress.net/index.php/smp/article/view/20860/19220>
46. Wahl, Asbjorn. *The Rise and Fall of the Welfare State*. Londonas: Pluto Press, 2011

ŠALTINIAI

1. Šimkus, Adomas ir Daiva Lapėnaitė „Euroskepticizmas nelygu euroskepticizmui: Europos rinkėjų nuotaika prieš EP rinkimus“ LRT radijo laida *Pasaulio laikas*, 2019 kovo 12, prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/826367/euroskepticizmas-nelygu-euroskepticizmui-europos-rinkeju-nuotaikos-pries-ep-rinkimus>, žiūrėta balandžio 6, 2019
2. Perrone, Alessio „A different league – how Italy’s far – right Lega Nord let go of its roots to govern“, *The Slow Journalism Company*, gegužės 31, 2018 <https://www.slow-journalism.com/delayed-gratification-magazine/a-different-league-how-italys-far-right-lega-nord-let-go-of-its-roots-to-govern>
3. Edwards, Catherine „Political cheat sheet: Understanding Italy’s Northern League“, *The Local IT*, sausio 18, 2018: <https://www.thelocal.it/20180118/political-cheat-sheet-understanding-italys-northern-league>
4. Gatelytė, Eglė „Vadina tiksničia bomba: kodėl tęsiasi Matteo Salvini pergalės žygis?“, *Delfi Lietuva*, kovo 31, 2019 <https://www.delfi.lt/news/daily/world/vadina-tiksincia-bomba-kodel-tesiasi-matteo-salvini-pergales-zygis.d?id=80693387>
5. Carrier, Fanny „Italy cannot be Europe’s refugee camp: Mateo Salvini“, *The Local IT*, birželio 4, 2018 https://www.thelocal.it/20180604/salvini-in-sicily-to-push-new-tough-migration-line?fbclid=IwAR1IU77P-IqXi6Nr6SuVleBAsNyFg32o_8Y2j8uJ53kh1RI_ZBHx0yEugEg, žiūrėta balandžio 4, 2019
6. Giugliano, Ferdinando „Italy Starts Handing Out Free Money“ iš *Bloomberg*, 2019 sausio 28, prieiga per internetą: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2019-01-28/italy-s-populists-hand-out-some-free-money>, žiūrėta balandžio 10, 2019
7. Sharman, Jon „UN condemns Italy’s unashamed racism and xenophobia‘ in human rights statement“ iš *Independen*, 2018 lapkričio 21, prieiga per internetą:

- <https://www.independent.co.uk/news/italy-immigration-rules-security-decree-matteo-salvini-un-human-rights-migrants-asylum-a8645161.html>, žiūrėta balandžio 13, 2019
8. Salvini, Matteo, „Verso l’Europa del buonsenso“, ES patriotinių partijų konferencija, 2019 balandžio 8, prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=0xEtr9k6Fo4>, žiūrėta balandžio 9, 2019
 9. „Italian PM Matteo Renzi resigns after referendum defeat“ iš *The Guardian*, 2016 gruodžio 5, prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/04/matteo-renzis-future-in-the-balance-amid-high-turnout-in-italy-referendum>, žiūrėta balandžio 10, 2019
 10. „Matteo Salvini, Italy’s de facto leader, is instinctively authoritarian“ iš *The Economist*, 2018 birželio 26, prieiga per internetą: <https://www.economist.com/europe/2018/07/26/matteo-salvini-italys-de-facto-leader-is-instinctively-authoritarian>, žiūrėta balandžio 10, 2019
 11. „The European Commission rejects Italy’s budget“ iš *The Economist*, 2018 spalio 27, prieiga per internetą: <https://www.economist.com/europe/2018/10/27/the-european-commission-rejects-italys-budget>, žiūrėta balandžio 13, 2019.
 12. ELTA naujienų agentūra „Naujasis Italijos vidaus reikalų ministras sieks mažinti lėšas migrantų išlaikymui“, *diena.lt*, birželio 2, 2018
<http://m.diena.lt/naujienos/pasaulis/ekonomika-ir-politika/naujasis-italijos-vidaus-reikalu-ministras-sieks-mazinti-lesas-migrantu-islaikymui-866706>
 13. Eurostat, *News Release Euro Indicators*, prieiga per internetą:
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1015035/2040695/164-2018-EN.pdf>, žiūrėta balandžio 4, 2019
 14. Il Sole 24 ore, *Elezioni 2018*, prieiga per internetą:
https://www.ilsole24ore.com/speciali/2018/elezioni/risultati/politiche/static/italia.shtml?refresh_ce=1&fbclid=IwAR2SLuz6fTYybJ_GV6jWeKNtKURKbv5dW7JHllr3jTXm4EHKLxOkJQl60ec, žiūrėta balandžio 11, 2019
 15. Living conditions in Europe, 2018 edition prieiga per internetą:
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9079352/KS-DZ-18-001-EN-N.pdf/884f6fec-2450-430a-b68d-f12c3012f4d0> žiūrėta 2019-02-22
 16. Living conditions in Europe, 2018 edition prieiga per internetą:
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9079352/KS-DZ-18-001-EN-N.pdf/884f6fec-2450-430a-b68d-f12c3012f4d0> žiūrėta 2019-02-22
 17. Naujienų agentūra BNS „Matteo Salvini: Italija negali būti „Europos pabėgėlių stovykla“, *Delfi Lietuva*, birželio 4, 2018 <https://www.delfi.lt/news/daily/world/matteo-salvini-italija-negali-buti-europos-pabegeliu-stovykla.d?id=78189545>

18. Standard Eurobarometer 89, Spring 2018 *Public opinijon in the EU*, prieiga per internetą:
<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm>, žiūrėta balandžio 4, 2019
19. The G-20 Toronto Summit Declaration, June 26-27 2010, prieiga per internetą:
https://www.mofa.go.jp/policy/economy/g20_summit/2010-1/pdfs/declaration_1006.pdf
žiūrėta kovo 9, 2019